

Dr Lidija Madžar

**TRGOVINSKI ASPEKTI
MEĐUNARODNE EKONOMIJE**

Beograd, 2022. godine

doc. dr Lidija Madžar

TRGOVINSKI ASPEKTI MEĐUNARODNE EKONOMIJE

Izdavač

ALFA BK UNIVERZITET
Palmira Toljatija 3, Beograd

Za izdavača

prof. dr Vladimir Džamić

Urednik izdanja

prof. dr Marijana Vidas Bujanja

Recenzenti

prof. dr Marijana Vidas Bujanja
prof. dr Pero Petrović, naučni savetnik

Lektura

Lektorski tim Alfa BK Univerziteta

Dizajn korica

doc. dr Lidija Madžar

Viking ship

Štampa

3D + doo Beograd

Tiraž

100

ISBN

978-86-6461-054-4

Copyright © Lidija Madžar, 2022

Sva prava su zadržana. All rights reserved.

Mojoj voljenoj porodici

Sadržaj

I Uvod u međunarodnu ekonomiju.....	2
1.1 Uvod u međunarodnu ekonomiju	2
1.2 Najvažnije ekonomske doktrine u međunarodnoj ekonomiji	6
1.3 Pojam i razvoj svetske privrede.....	8
1.4 Faktori privrednog razvoja	9
1.5 Privredna i finansijska kriza	15
1.6 Uzroci privrednih kriza u savremenom svetu.....	17
1.7 <i>Ekonomski tigrovi</i>	18
1.8 Klasifikacija zemalja u svetskoj privredi	21
1.9 Geneza i uzroci nastanka nedavne Svetske finansijske krize iz 2007. i 2008. godine	24
1.10 Posledice nedavne Globalne finansijske krize iz 2007. i 2008. godine.....	26
1.11 Počeci aktuelne globalne privredne krize izazvane pandemijom koronavirusa <i>Kovid-19</i>	29
1.12 Nedavna kretanja i strukturne promene u svetskoj privredi	32
1.13 Dostorašnje stanje međunarodnih tokova trgovine.....	37
Rezime poglavlja.....	46
II Proces globalizacije u savremenoj svetskoj privredi	56
2.1 Uvod.....	56
2.2 Pojam i teorijska poimanja globalizacije.....	58
2.3 Geneza procesa globalizacije	63
2.4 Aspekti savremenog procesa globalizacije.....	64
2.5 Efekti procesa globalizacije.....	66
2.6 Antiglobalistički pokreti u savremenom svetu	71
2.7 Outsourcing	72
Rezime poglavlja.....	74
III Istorija, tokovi i ključni indikatori međunarodne trgovine.....	82
3.1 Uvod.....	82

3.2 Istorijski tok razvoja međunarodne trgovine	84
3.3 Razvoj međunarodne trgovine u periodu nakon Drugog svetskog rata.....	88
3.4 Osnovne karakteristike globalne trgovine	93
3.5 Promene u strukturi globalne trgovine	96
3.6 Otvorenost trgovine	101
3.7 Aktuelni statistički podaci o međunarodnoj trgovini	103
3.8 Aktuelna globalna trgovina robom.....	106
3.9 Aktuelna globalna trgovina komercijalnim uslugama.....	108
3.10 Trendovi kretanja međunarodne trgovine u razvijenim i zemljama u razvoju	111
3.11 Međuregionalni trendovi kretanja međunarodne trgovine	112
3.12 Struktura globalnih tokova trgovine.....	117
3.13 Globalna trijada moćnih svetskih investicionih sila	119
3.14 Zemlje BRIKS-a.....	121
3.15 Srbija u spoljnotrgovinskim odnosima.....	124
Rezime poglavlja.....	132
IV Teorije međunarodne trgovine	144
4.1 Uvod.....	144
4.2 Merkantilizam	144
4.3 Razlike u raspoloživoj radnoj snazi – Teorija apsolutnih prednosti.....	146
4.4 Razlike u raspoloživim tehnologijama – Teorija komparativnih prednosti...148	
4.5 Razlike u raspoloživim faktorima – Teorija faktorske raspoloživosti.....	151
4.6 Razlike u oportunitetnim troškovima – Standardna teorija međunarodne trgovine.....	153
4.7 Razlike u tražnji – Teorija monopolističke konkurencije.....	155
4.8 Razlike u nivou tehnološkog razvoja i produktivnosti – Teorija tehnološkog <i>gepa</i>	158
4.9 Razlike u ekonomiji obima u proizvodnji – Teorija međunarodne trgovine zasnovane na ekonomiji obima	160

4.10 Razlike između unutrašnjih trgovinskih politika savremenih zemalja	163
4.11 Razlike u ukusima potrošača i raspodeli dohotka – Teorija intrasektorske trgovine.....	166
4.12 Razlike u konkurentnosti između savremenih zemalja – Teorija konkurentske prednosti nacija	168
4.13 Razlike u lociranosti privrednih aktivnosti – geografska ekonomija	174
Rezime poglavlja.....	179
V Politika međunarodne trgovine.....	187
5.1 Uvod.....	188
5.2 Ekonomski aspekti regionalne integracije.....	189
5.2.1 Statički i dinamički efekti carinske unije	194
5.3 Sporazumi u međunarodnoj trgovini.....	200
5.4 Trgovinski protekcionizam i motivi njegovog sprovođenja.....	202
5.5 Politika i instrumenti međunarodne trgovine	205
5.5.1 Pojam i vrste carine	205
5.5.2 Nekarinske barijere.....	209
5.6 Najnovije kontroverze savremene međunarodne trgovine	217
5.7 Koristi od međunarodne trgovine.....	221
5.8 Uloga transnacionalnih kompanija u međunarodnoj trgovini	225
5.9 Trenutne razmere trgovinskog protekcionizma u svetu	227
Rezime poglavlja.....	234
VI Institucionalno uređenje međunarodnog trgovinskog okruženja i Urugvajska runda pregovora.....	246
6.1 Uvod.....	246
6.2 Novi globalni ekonomski poredak.....	248
6.3 Uloga i značaj spoljnotrgovinskog režima u međunarodnoj trgovini.....	251
6.4 Neki važniji faktori kreiranja novog svetskog trgovinskog sistema.....	253
6.5 Osnovni ciljevi i karakteristike Urugvajske runde pregovora	257
6.6 Najznačajniji rezultati Urugvajske runde pregovora	260

Rezime poglavlja.....	266
VII Svetska trgovinska organizacija.....	276
7.1 Uvod.....	276
7.2 Osnivanje i funkcionisanje Svetske trgovinske organizacije	276
7.3 Principi i članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji	278
7.4 Organizaciona struktura Svetske trgovinske organizacije.....	281
7.5 Prednosti i ciljevi članstva u Svetskoj trgovinskoj organizaciji	282
7.6 Sporazumi Svetske trgovinske organizacije (STO).....	283
7.6.1 Prva grupa sporazuma STO.....	285
7.6.2 Druga grupa sporazuma STO	287
7.6.3 Treća grupa sporazuma STO	290
Rezime poglavlja.....	301
VIII Druge relevantne međunarodne organizacije	312
8.1 Uvod.....	312
8.2 Međunarodna organizacija za zaštitu intelektualne svojine	314
8.3 Organizacija Ujedinjenih nacija za industrijski razvoj.....	316
8.4 Konferencija Ujedinjenih nacija o trgovini i razvoju	318
8.5 Azijska banka za razvoj.....	320
8.6 Međunarodni trgovinski centar	321
8.7 Svetska carinska organizacija.....	323
8.8 Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj	325
8.9 Grupa Svetske banke	327
8.9.1 Međunarodna finansijska korporacija	329
8.9.2 Međunarodno udruženje za razvoj	330
8.9.3 Multilateralna agencija za garantovanje investicija.....	330
8.9.4 Međunarodni centar za rešavanje investicionih sporova.....	331
Rezime poglavlja.....	332
O autorki udžbenika	339

Spisak slika

<i>Slika 1. Džon Majnard Kejns i Adam Smit .....</i>	7
<i>Slika 2. Primer privrednog ciklusa.....</i>	15
<i>Slika 3. Kretanje BDP-a po glavi stanovnika četiri azijska tigra u periodu od 1960. do 2014. godine (u američkim \$).....</i>	20
<i>Slika 4. Nagli pad globalnih indeksa kupovine .....</i>	30
<i>Slika 5. Dosadašnje kretanje i projektovani rast svetskog BDP-a (u periodu od 2013. do 2021. godine).....</i>	33
<i>Slika 6. Godišnji rast obima trgovine robom u 2018. i 2019. godini (prema svetskim regionima) .....</i>	40
<i>Slika 7. Obim globalnog robnog izvoza (u periodu od januara 2005. do januara 2020. godine).....</i>	42
<i>Slika 8. Obim izvoza robe i usluga u posmatranim regionima (u periodu od 2019. do 2021. godine).....</i>	43
<i>Slika 9. Svetski izvoz robe i globalni BDP u periodu od 1960. do 2008. godine .....</i>	94
<i>Slika 10. Kretanje globalnog izvoza u periodu od 1800. do 2014. godine.....</i>	95
<i>Slika 11. Vrednost globalnog izvoza dobara u % od globalnog BDP-a u periodu od 1827. do 2014. godine .....</i>	96
<i>Slika 12. Stope rasta globalne trgovine robom i komercijalnim uslugama u periodu od 2005. do 2018. godine .....</i>	98
<i>Slika 13. Globalna trgovina robom i uslugama u periodu od 2008. do 2020. godine (kvartalni podaci) .....</i>	103
<i>Slika 14. Vrednost globalne trgovine robom i uslugama u periodu od 2016. do 2020. godine .....</i>	104
<i>Slika 15. Vrednost i obim globalne trgovine robom po regionima u 2020. godini (godišnja promena u %) .....</i>	107
<i>Slika 16. Globalni izvoz robe prema najvažnijim grupama proizvoda u periodu od 2010. do 2020. godine .....</i>	108
<i>Slika 17. Globalna trgovina komercijalnim uslugama prema sektorima u periodu od 2008. do 2020. godine (kvartalni podaci) .....</i>	109
<i>Slika 18. Struktura sektora globalnih komercijalnih usluga u 2019. i 2020. godini .....</i>	110
<i>Slika 19. Globalna trgovina robom i uslugama i obim globalne trgovine robom u razvijenim zemljama i ZUR u periodu od 2005. do 2019. godine .....</i>	112

<i>Slika 20. Trgovina robom između i unutar razvijenih zemalja i ZUR u periodu od 2005. do 2019. godine</i>	115
<i>Slika 21. Kretanje BDP-a u zemljama BRIKS-a u periodu od 2001. do 2015. godine</i>	124
<i>Slika 22. Zemlje najvažniji trgovinski partneri Srbije u 2021. godini (u milionima \$)</i>	130
<i>Slika 23. Kriva proizvodnih mogućnosti zemlje na primeru proizvodnje putera i oružja</i>	155
<i>Slika 24. Porterov dijagram konkurentnosti</i>	170
<i>Slika 25. Nivoi ekonomskih integracija u svetu</i>	192
<i>Slika 26. Uticaj smanjenja carinskih stopa na rast potrošačevog viška</i>	195
<i>Slika 27. Neto dobitak blagostanja</i>	195
<i>Slika 28. Primer skretanja trgovine</i>	197
<i>Slika 29. Efekti pridruživanja carinskoj uniji sa aspekta slobodne trgovine</i>	199
<i>Slika 30. Pokrivenost trgovine novim merama ograničavanja uvoza u periodu od 2012. do 2019. godine (u milijardama \$)</i>	229
<i>Slika 31. Prosečan mesečni broj uvedenih mera ograničavanja trgovine u periodu od 2012. do 2019. godine</i>	229
<i>Slika 32. Pokrivenost trgovine novim merama njenog podsticanja u periodu od 2014. do 2019. godine (u milijardama \$)</i>	230
<i>Slika 33. Broj pokrenutih i prekinutih pravnih lekova u trgovini u periodu od 2012. do 2019. godine</i>	231
<i>Slika 34. Obim globalne trgovine robom u periodu od 2005. do 2022. godine</i>	232
<i>Slika 35. Enorman rast svetskog izvoza robe u periodu od 1827. do 2014. godine (u % od globalnog BDP-a)</i>	247
<i>Slika 36. Trendovi kretanja trgovine i privrednog razvoja u svetu u periodu od 1981. do 2014. godine</i>	257
<i>Slika 37. Zemlje članice Svetske trgovinske organizacije</i>	265
<i>Slika 38. Status Srbije u procesu pristupanja STO</i>	300

Spisak tabela

Tabela 1. Rast svetskog proizvoda i kretanje BDP-a po regionima sveta (u periodu od 2017. do 2021. godine).....35

Tabela 2. Vodeći izvoznici i uvoznici u svetskoj robnoj trgovini u 2020. godini 117

Tabela 3. Dinamika spoljne robne trgovine i trgovine uslugama Srbije u periodu od 2000. do 2020. godine (u milionima \$) 130

Tabela 4. Proizvodnja hrane i televizora u Srbiji i Norveškoj 147

Tabela 5. Proizvodnja pamučnih džempera i vina u zemlji A i zemlji B 149

Predgovor prvom izdanju

Ova knjiga je nastala sa namerom da se njenim čitaocima prikažu i objasne najznačajniji pojmovi, procesi i trgovinski aspekti međunarodne ekonomije. U knjizi se na popularan i razumljiv način opisuje praksa odvijanja međunarodne trgovine, prikazuju se neke od najznačajnijih teorija međunarodne trgovine i objašnjavaju se politike koje stoje na raspolaganju savremenim zemljama u njihovoj nameri da *uberu* što više *plodova* od svog učešća u međunarodnim trgovinskim tokovima. Ovaj udžbenik je prevashodno namenjena studentima druge i četvrte godine Osnovnih akademskih studija Fakulteta za finansije, bankarstvo i reviziju Univerziteta Alfa BK, ali može biti koristan i poučan i studentima srodnih fakulteta, kao i stručnjacima iz raznih naučnih oblasti i široj čitalačkoj publici, zainteresovanoj za proučavanje aktuelnih fenomena i trendova u međunarodnoj ekonomiji i trgovini, novog svetskog ekonomskog poretka, globalizacije, liberalizacije globalnih trgovinskih tokova, kao i načina na koji se ona danas obilato zloupotrebljava u praksi. Knjiga predstavlja samo prvi deo kompleta udžbenika koji njegova autorka tek planira da izradi i koji će se baviti proučavanjem finansijskih, tehnoloških, informacionih, ekoloških, energetskih i drugih aspekata međunarodne ekonomije. Udžbenik, u potpunosti ili delimično, pokriva gradivo nastavnih predmeta Međunarodna ekonomija, Međunarodno poslovno finansiranje i Makroekonomija, iz kojih se nastava odvija na Osnovnim akademskim studijama Univerziteta Alfa BK iz Beograda.

Knjiga je pisana jasnim jezikom, u skladu sa standardima međunarodne literature i obuhvata objašnjenje i opis svih relevantnih trgovinskih aspekata međunarodnih ekonomskih tokova u nameri da približi njenim čitaocima koncepciju i efekte odvijanja međunarodne trgovine, najznačajnije globalne privredne fenomene, uzroke i posledice globalnih privrednih i finansijskih kriza, aspekte i posledice savremenog procesa globalizacije, relevantne teorije i politike međunarodne trgovine, institucionalno ustrojstvo novog globalnog ekonomskog i trgovinskog poretka, principe delovanja i sporazume Svetske trgovinske organizacije (*World Trade Organization-WTO*), kao i misiju i ciljeve delovanja niza pratećih međunarodnih trgovinskih institucija koje upotpunjuju funkcionisanje multilateralnog trgovinskog sistema.

Iskreno se zahvaljujem svima koji su mi pomogli u pisanju i izdavanju ovog udžbenika, a posebno recenzentima profesorki dr Marijani Vidas Bujanja i prof. dr Peri Petroviću, naučnom savetniku na korisnim savetima, dobronamernim sugestijama i nesebičnoj pomoći. Takođe se zahvaljujem i mojim roditeljima koji su me nesebično bodrili i podržavali tokom njenog

Dr Lidija Madžar

Trgovinski aspekti međunarodne ekonomije

pisanja, u svom nestrpljenju i iščekivanju da moja prva knjiga što pre *ugleda svetlost dana*.

Beograd, maj 2022. godine

doc. dr Lidija Madžar

I UVOD U MEĐUNARODNU EKONOMIJU

I Uvod u međunarodnu ekonomiju

Nakon proučavanja ove glave student će biti u mogućnosti da:

- razume ciljeve proučavanja, celine i aspekte međunarodne ekonomije,
- shvati razliku između međunarodne trgovine i međunarodnih finansija,
- sagleda najvažnije ekonomske doktrine u međunarodnoj ekonomiji,
- pronikne u pojam, ciljeve i determinante razvoja savremene svetske privrede,
- objasni faktore privrednog razvoja,
- dokuči posledice privredne i finansijske krize,
- razume uzročnike privrednih kriza u savremenom svetu,
- shvati osnovne privredne karakteristike zemalja, takozvanih *ekonomskih tigrova*,
- izvrši klasifikaciju zemalja u svetskoj privredi i
- pronikne u genezu, uzroke i posledice nedavne finansijske i aktuelne globalne privredne krize uzrokovane pandemijom koronavirusa *Kovid-19*.

1.1 Uvod u međunarodnu ekonomiju

Ekonomija (*economics*) je, kao savremena naučna disciplina, nastala još davne 1776. godine, kada je čuveni britanski ekonomista **Adam Smit** (Adam Smith) objavio prvo izdanje svoje čuvene knjige *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda* (*Wealth of Nations*). Ekonomija se danas može definisati kao nauka koja koristi ograničene resurse sa ciljem da zadovolji neograničene potrebe savremenog društva. U tom smislu se u vidu ključnog pitanja ekonomije javljaju sledeća dilema: kako optimizirati upotrebu ograničenih resursa, odnosno kako ih iskoristiti na najefikasniji način da bi u što većoj meri bile zadovoljene potrebe ljudi i privrednih subjekata za proizvodima, uslugama i faktorima proizvodnje. Ona se još može odrediti i kao društvena nauka koja ima za svrhu da se stekne razumevanje funkcionisanja realne privrede, jer se svi mi javljamo kao njen neizostavni deo u svakodnevnoj kupovini i prodaji raznih stvari, robe, proizvoda, usluga, faktora proizvodnje, oblika intelektualne svojine, tehnoloških rešenja i dr. Zbog ove su činjenice ekonomisti vremenom izgradili i uveli razne matematičke modele, jednačine, dijagrame, grafikone i teorije koje imaju za cilj da opišu različite aspekte funkcionisanja savremene nacionalne i globalne

privrede. U tom smislu je potrebno steći uvid i u neke od važnih makroekonomskih varijabli, njihove trendove tokom vremena, kao i u pitanja vođenja odgovarajuće ekonomske politike i protivrečnosti koje je prate.

Za razliku od **mikroekonomije** (*microeconomics*) koja proučava tržišno ponašanje pojedinačnih tržišnih subjekata (pojedinaca, domaćinstava i preduzeća), **makroekonomija** (*macroeconomics*) predstavlja oblast ekonomske nauke koja se bavi izučavanjem agregatnih, odnosno zbirnih varijabli i ekonomskih kretanja, na nivou privrede kao celine, kao i njenih ekonomskih odnosa sa inostranstvom, analizirajući pojave kao što su društvena reprodukcija, bruto domaći proizvod (BDP), privredni rast, kretanje investicija, uspostavljanje privredne ravnoteže, kretanje zaposlenosti i inflacije, politika stabilizacije, proučavanje platnog bilansa zemlje i dr. U tom smislu makroekonomija obezbeđuje tumačenje ekonomske stvarnosti i privrednih pojava, kao i predviđanje budućih ishoda na osnovu posmatranih pojava.

Međunarodna ekonomija (*international economics*) se u velikoj meri zasniva na mikroekonomiji i makroekonomiji i obuhvata metodološku analizu, kao i njenu primenu u objašnjavanju složenih pojava u razvoju međunarodnih ekonomskih odnosa i položaja pojedinačno posmatranih zemalja u njima. Ova naučna disciplina se bavi proučavanjem funkcionisanja svetskog tržišta i međunarodne podele rada, subjekata na globalnoj privrednoj sceni i transakcija koje oni obavljaju, uticaja spoljne trgovine na domaći privredni razvoj, zatim konkurentnosti u svetskoj privredi, multilateralnog trgovinskog sistema i međunarodne trgovinske politike, carinskih i necarinskih barijera, deviznih kurseva, instrumenata globalne trgovinske politike, fenomena globalizacije, najznačajnijih međunarodnih finansijskih i trgovinskih institucija, najznačajnijih regionalnih ekonomskih integracija i dr.

Međunarodna ekonomija je uzbudljiva i dinamična oblast ekonomije koja pruža neophodne alate za rešavanje važnih pitanja koja se odnose na ekonomske aspekte funkcionisanja stvarnog sveta, u uslovima sve intenzivnije globalizacije, kao i finansijske i trgovinske integracije. Ova naučna disciplina se bavi proučavanjem ekonomskih veza i međusobnih ekonomskih odnosa između savremenih zemalja, ali i posledica njihove međusobne trgovinske i finansijske saradnje u globalizovanom svetu. **Globalizacija** (*globalization*) se može definisati kao integracija brojnih privreda širom sveta. Ona obuhvata razmenu tehnoloških, ekonomskih i političkih faktora između zemalja sa ciljem ostvarivanja napretka u sistemima komunikacija, saobraćaja, globalnoj privredi, trgovini i infrastrukturi. Sa pojavom globalizacije došlo je i do brzog rasta slobodnog

protoka robe i usluga, kapitala, rada i finansijskih sredstava između savremenih država. Pri tome posledice ovog procesa mogu biti pozitivne i negativne. Tako je, na primer, globalizacija dovela do povećanja mogućnosti zapošljavanja, kao i do standardizacije i harmonizacije proizvoda, usluga, zakona i politika međunarodne ekonomije. Pored toga, njeno delovanje je takođe uticalo i na smanjenje trgovinskih barijera poput carina, kvota, robnih kontingenata, dobrovoljnih carinskih ograničenja i sl. Međutim, ovaj proces je doveo i do porasta međunarodne konkurencije, što je rezultiralo smanjenjem tržišnog udela, pa samim tim i profita savremenih organizacija. Stoga se zaključuje da su posledice globalizacije važne za funkcionisanje svih savremenih organizacija, nezavisno od toga da li su one uključene u međunarodnu trgovinu ili ne.

Kao što je već rečeno, ova naučna disciplina proučava ekonomsku međuzavisnost između savremenih zemalja, kao i njene efekte na njihovu privredu i stoga ona ima širok opseg izučavanja. Tokom vremena se njena oblast proučavanja drastično razvijala i širila, tako da ona danas obuhvata različite teorijske, empirijske i opisne doprinose. Danas se privredne aktivnosti između zemalja i uslovi njihovog odvijanja obično međusobno razlikuju. Na primer, mobilnost faktora proizvodnje između posmatranih zemalja može biti smanjena zbog raznih restrikcija, odnosno ograničenja koja je nametnula vlada jedne od njih. Pri tome uticaj raznih vladinih ograničenja na proizvodnju, trgovinu, potrošnju i raspodelu dohotka takođe predstavlja predmet analize međunarodne ekonomije. Stoga je neophodno proučavati ovaj predmet kao posebnu oblast ekonomije (Economics Discussion, 2020).

Međunarodnu ekonomiju u osnovi čine dva dela: a) teorijski i b) deskriptivni. Preciznije, oblast njenog proučavanja se može posmatrati kroz sledeće dve celine:

- a) **Teorija međunarodne ekonomije** – koja se bavi objašnjavanjem međunarodnih ekonomskih transakcija koje se odvijaju u globalnom institucionalnom okruženju. Ova njena oblast se dalje može svrstati u dve kategorije:
  - ✓ **Čista teorija međunarodne ekonomije** – koja obuhvata mikroekonomski deo ovog predmeta i koja podrazumeva proučavanje trgovinskih obrazaca, uticaja trgovine na nacionalnu i globalnu proizvodnju, stopu potrošnje i raspodelu dohotka. Njena teorijska komponenta takođe uključuje i analizu efekata i uticaja trgovine na cene dobara i usluga, kao i na stopu privrednog rasta i
  - ✓ **Monetarna teorija međunarodne ekonomije** – koja obuhvata njen makroekonomski deo i koja se bavi raznim

pitanjima vezanim za platni bilans i funkcionisanje **međunarodnog monetarnog sistema (*international monetary system-IMS*)**. Ova oblast međunarodne ekonomije proučava uzroke neravnoteže između plaćanja, međunarodnog monetarnog sistema (MMS) i međunarodne likvidnosti.

- b) **Opisna međunarodna ekonomija** – bavi se razmatranjem institucionalnog okruženja u kojem se odvijaju međunarodne transakcije između savremenih zemalja. Ova grana međunarodne ekonomije takođe proučava i pitanja koja se odnose na međunarodni protok roba, usluga, finansijskih i drugih resursa. Pored toga, ona se bavi i proučavanjem funkcionisanja raznih međunarodnih ekonomskih institucija kao što su Međunarodni monetarni fond (*International Monetary Fund-IMF*), Svetska trgovinska organizacija (*World Trade Organization-WTO*), Svetska banka (*World Bank-WB*) i Konferencija Ujedinjenih nacija o trgovini i razvoju (*United Nations Conference on Trade and Development-UNCTAD*) (Economics Discussion, 2020).

Međunarodna ekonomija se može posmatrati i kao posebna oblast ekonomije koja se bavi proučavanjem međunarodne trgovine, međunarodnih tokova investicija i međunarodnog zaduživanja i pozajmljivanja. U tom smislu unutar ovog predmeta postoje dve široke oblasti proučavanja, a to su: a) međunarodna trgovina i b) međunarodne finansije.

Međunarodna trgovina (*international trade*) je oblast ekonomije koja primenjuje mikroekonomske modele sa ciljem boljeg razumevanja međunarodnih ekonomskih kretanja. Njen sadržaj obuhvata osnovnu analizu ponude i tražnje na međunarodnim tržištima, ponašanje preduzeća i potrošača, savršeno konkurentne, oligopolističke i monopolističke tržišne strukture, kao i efekte tržišnih poremećaja (Saylor.org, 2013, str. 7). Pored toga, ona se bavi i izučavanjem ekonomskih odnosa koji se uspostavljaju između potrošača, preduzeća, vlasnika faktora proizvodnje i savremenih vlada. Cilj ove knjige je razumevanje efekata međunarodne trgovine, kao i primene trgovinskih politika i drugih uslova poslovanja na pojedince i preduzeća. Knjiga se bavi i proučavanjem argumentacije u korist podsticanja politike slobodne trgovine, kao i argumentacije koja podržava vođenje raznih vrsta protekcionističkih politika. Knjiga analizira i kontroverze savremene trgovine koje su vekovima postojale između doktrine slobodne trgovine i protekcionizma. Stoga se ovaj udžbenik u najvećoj meri i bavi izučavanjem trgovinskih aspekata međunarodne ekonomije.

Sa druge strane, **međunarodne finansije (*international finance*)** primenjuju makroekonomske modele sa ciljem boljeg razumevanja

međunarodne ekonomije. Ova oblast je usmerena na proučavanje međusobnih odnosa između agregatnih ekonomskih varijabli kao što su bruto domaći proizvod, stopa nezaposlenosti, stopa inflacije, trgovinski i platni bilans, devizni kurs, kamatne stope i dr. Ova problematika zapravo predstavlja proširenu dimenziju osnova makroekonomije, proučavajući probleme međunarodne razmene. Zbog toga je ona usmerena na analizu trgovinskih neravnoteža, determinanti deviznih kurseva, kao i agregatnih efekata vladine monetarne i fiskalne politike. U tom smislu se kao jedan od najvažnijih problema njihovog izučavanja javlja argumentacija za i protiv vođenja sistema fiksnog u odnosu na režim promenljivog deviznog kursa (Saylor.org, 2013, str. 8).

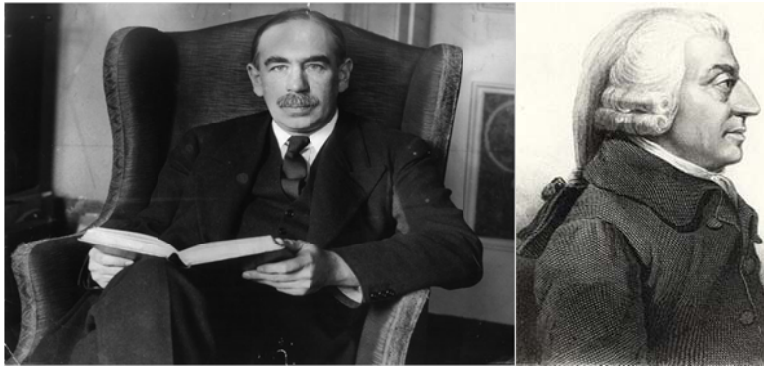
1.2 Najvažnije ekonomske doktrine u međunarodnoj ekonomiji

Ekonomske doktrine predstavljaju istorijski prikaz ekonomskih ideja, od najstarijih vremena do danas i pružaju saznanja o tome šta su nekadašnji istaknuti ekonomisti mislili o privrednoj stvarnosti svog doba, kako su je teorijski objašnjavali, koje su zakonitosti uočavali, šta su predlagali sa ciljem daljeg napretka i sl. Istorija ekonomske misli će ostati zapamćena po velikim misliocima, kao što su **Adam Smit** (Adam Smith), **Dejvid Rikardo** (David Ricardo), **Džon Mejnard Kejns** (John Maynard Keynes), **Karl Marks** (Karl Marx) i mnogi drugi. Od svih postojećih ekonomskih ideologija, za međunarodnu ekonomiju su najrelevantnije liberalizam i državni intervencionizam.

Liberalizam (*liberalism*) predstavlja doktrinu ekonomske politike koja zagovara individualne slobode za pojedince, demokratski oblik vlasti, postepenu reformu politike, društvenih i ekonomskih institucija, kao i odsustvo mešanja države u privredne tokove. U ekonomskoj ideologiji tržišne privrede postoje dve pretpostavke koje ekonomisti rado prihvataju: a) tržište deluje kao **nevidljiva ruka** (*invisible hand*) koja putem tržišne konkurencije i slobodnog formiranja cena omogućuje najefikasniju alokaciju faktora proizvodnje i b) tržišni mehanizam omogućuje ostvarivanje društvenog i ekonomskog optimuma, tj. takozvane **Pareto optimalnosti** (*Pareto optimality*) i na taj način predstavlja ishodište slobodnog delovanja pojedinca. Liberalno shvatanje države je zasnovano na verovanju pojedinca u efikasnu tržišnu alokaciju proizvodnih faktora i u ostvarivanje Pareto optimalne, odnosno ravnotežne podele društvenog bogatstva, kao i u to da su slobodno formirane tržišne cene same sposobne da uspostave privrednu ravnotežu. Liberalizam se, kao ozbiljnija doktrina, javio tek u XVII veku (Vladislavić, 2016, str. 11). U nastojanju da maksimiziraju svoj profit,

preduzetnici ulažu svoj kapital u one poslovne poduhvate u kojima će ostvariti najbolje rezultate i na taj način bivaju vođeni *nevidljivom rukom* tržišta. Tržišni liberalizam smatra da svojim uplitanjem u slobodno tržište država direktno zadire u individualne slobode pojedinaca. U tom smislu liberalizam zagovara tradicionalno načelo *laissez faire*, odnosno princip nesputanog funkcionisanja slobodnog tržišta. Glavni začetnik liberalizma bio je britanski ekonomista Adam Smit, koji se u svom kapitalnom delu pod nazivom *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda* suprotstavio državnoj kontroli. Zajedno sa Dejvidom Rikardom, Smit je bio najpoznatiji predstavnik engleske klasične političke ekonomije. Iako se njegova ideja o slobodnom tržištu danas uzima kao osnova koncepta (neo)liberalnog kapitalizma, on nije bio promoter istog u obliku u kojem ovaj sistem danas karakteriše globalnu privredu.

Slika 1. Džon Majnard Kejns i Adam Smit

Izvor: <https://theconversation.com/john-maynard-keynes-unusually-for-an-economist-he-did-not-think-people-were-very-rational-159357> i
https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B4%D0%B0%D0%BC_%D0%A1%D0%BC%D0%B8%D1%82

Jedan se od najpoznatijih britanskih ekonomista iz prve polovine XX veka, Džon Majnard Kejns danas smatra idejnim tvorcem savremene makroekonomije, kao i pretečom **državnog intervencionizma** (*state interventionism*). On se zalagao za državnu intervenciju u privredi sa ciljem sprečavanja negativnih efekata privredne recesije i depresije. Ukazujući na nedostatke tržišne regulacije, Kejns je *ponudio* jedan oblik državne regulacije u vidu izlaza iz kriznog stanja privrede, primenom odgovarajućih mera ekonomske politike. Predlagao je uvođenje društveno-političkog konsenzusa između sindikata, poslodavaca i vlade unutar parlamentarnog političkog sistema. Kejns je ponudio ideju o novom načinu upravljanja privrednim sistemom, pomoću regulacije ukupne efektivne tražnje za robom i uslugama, tako da su glavni ciljevi njegove politike bili usmereni na povećanje

proizvodnje, punu zaposlenost i pravedniju raspodjelu nacionalnog dohotka. Sve ove mere su u krajnjoj liniji trebale da obezbede izlaz iz krize i stabilizaciju kapitalističkog privrednog sistema. Pri tome se Kejnsov koncept se zasniva na međusobnoj zavisnosti investicija, potrošnje, štednje i dohotka.

1.3 Pojam i razvoj svetske privrede

Privreda pojedinačne zemlje je privreda bilo koje male, srednje ili velike zemlje koja obuhvata njenu celu privrednu strukturu, faktore razvoja i privredni sistem. Privreda zemlje se može definisati i kao onaj deo društva koji obezbeđuje različita dobra i usluge radi zadovoljavanja brojnih društvenih potreba. Razvoj društva u celini i svih njegovih podstistema uslovljen je efikasnošću privrednog sistema (Veličković i Barać, 2009, str. 20). **Globalna privreda** predstavlja ukupnost privreda svih pojedinačno posmatranih zemalja u svetu. U tom smislu **međunarodna ekonomija** predstavlja privrednu saradnju između svih zemalja u svetu, odnosno to je onaj deo globalne privrede koji nastaje po osnovu njihove privredne saradnje, na bilateralnom i multilateralnom nivou (Unković, 2010, str. 3). **Ciljevi privrednog razvoja** su brojni, neiscrpni i sveobuhvatni i oni se, pre svega, ogledaju u a) smanjenju nezaposlenosti, b) ostvarivanju privredne stabilnosti, c) rastu životnog standarda, d) izgradnji visokoobrazovane i fleksibilne radne snage, e) razvoju i širenju lokalnog preduzetništva, f) povećanju broja i razvoju malih i srednjih preduzeća (MSP), g) podsticanju obrazovanja i obuke, h) razvoju turizma, i) očuvanju istorijskog nasleđa, j) jačanju lokalne poreske osnove, k) razvoju stanovanja, saobraćaja, savremenih komunikacija i komunalnih usluga, l) jačanju i stalnom nadograđivanju tehnoloških sistema i infrastrukture, lj) obezbeđivanju i širenju zemljišta za komercijalnu i industrijsku upotrebu, m) podsticanju ekološki podobnog razvoja, n) podsticanju energetske efikasnosti, nj) ohrabivanju energetske tranzicije i dr.

U vezi sa ovim pitanjem treba pomenuti i pojam održivog razvoja koji se može definisati na veliki broj načina. **Održivi razvoj (sustainable development)** se najpre može opisati kao sposobnost privrede da samu sebe regeneriše, zatim kao sposobnost održavanja ili povećanja stope privrednog rasta ili pak kao uravnotežena i sistemska integracija međugeneracijskih i unutargeneracijskih privrednih, društvenih i ekoloških performansi (Geissdoerfer et. al., 2017, str. 759-760). Ujedinjene nacije (UN) su na svom samitu iz 2015. godine usvojile rezoluciju pod nazivom **Agenda za održivi razvoj 2030 (the 2030 Agenda for Sustainable Development)**. Ovaj programski dokument je poznat po tome što sadrži detaljan opis svih 17 definisanih ciljeva održivog razvoja, pa ova strategija od svojih država

potpisnica očekuje da mobilišu sve svoje resurse kako bi ostvarile ove ciljeve do 2030. godine. Agenda 2030, sa svojih 17 ciljeva, obuhvata tri osnovne dimenzije održivog razvoja: a) privredni rast, b) uključivanje društva i c) zaštitu životne sredine. U Agendum definisane globalne **ciljeve održivog razvoja** (*Sustainable Development Goals-SDGs*) spadaju (UNDP, 2016): a) smanjenje siromaštva, b) iskorenjivanje gladi, c) obezbeđivanje kvalitetnog zdravstvenog sistema, d) obezbeđivanje kvalitetnog sistema obrazovanja, e) podsticanje rodne ravnopravnosti, f) obezbeđivanje pijaće vode i adekvatnih sanitarnih uslova, g) intenzivnije korišćenje obnovljivih izvora energije, h) obezbeđivanje dostojanstvenih uslova za rad i podsticanje privrednog rasta, i) unapređivanje industrije, inovacija i infrastrukture, j) smanjenje društvenih nejednakosti, k) podsticanje razvoja održivih gradova i zajednica, l) podsticanje *otvorene* potrošnje i proizvodnje, lj) borba protiv klimatskih promena, m) očuvanje vodnih tokova, n) očuvanje i unapređenje kvaliteta života na planeti Zemlji, nj) obezbeđivanje mira, pravde i snažnih institucija i o) podsticanje partnerstava radi ostvarivanja ovih ciljeva. Vlada Republike Srbije je direktno učestvovala u pisanju ovog strateškog dokumenta, uključivanjem građana u proces putem konsultacija, kao i direktnim učešćem njenih predstavnika u globalnim forumima na kojima su i bili definisani ciljevi održivog razvoja (Republički zavod za statistiku, 2020).

Razvoj savremene svetske privrede se odvija u eri globalizacije, odnosno *otvorenog* tržišta, privatizacije, liberalizacije, tranzicije bivših socijalističkih privreda, kao i makroekonomske stabilizacije koja podrazumeva sprovođenje intervencionizma, odnosno rast uloge države u privrednom životu. Druga polovina XX veka i početak XXI veka ostaće zapamćeni po dramatičnom rastu svetske privrede, kao i po daleko dinamičnijem rastu **globalne trgovine** u odnosu na globalnu privredu. Pri tome se privredni razvoj zasniva na akumulaciji, odnosno na štednji kapitala, od koje zavise i raspoloživost savremene tehnologije u jednom društvu, njegova tehnološka otkrića, uvođenje i razvoj inovacija i njihova primena. U savremene pokazatelje rasta ne ubrajamo samo stopu privrednog rasta, već i kvalitet života ljudi, društveno blagostanje, zdravstveno stanje nacije, efikasnost korišćenja raspoloživih resursa, obrazovni nivo stanovništva, opštu kulturu i dr. Dok se zemlje sa većom stopom rasta smatraju naprednijim od drugih, takođe treba imati na umu i činjenicu da i način upotrebe raspoloživih resursa, kao i kvalitet životne sredine predstavljaju podjednako važne pokazatelje privrednog rasta (Unković, 2010, str. 3-4).

1.4 Faktori privrednog razvoja

Privredni rast (*economic growth*) podrazumeva i poboljšanje **društvenog blagostanja** (*welfare*) koje se ogleda kroz rast realnog dohotka, kao i kroz

druge pokazatelje blagostanja poput poboljšane stope pismenosti u jednom društvu, bolje i kvalitetnije infrastrukture, smanjenja siromaštva, bolje zdravstvene zaštite i višeg nivoa obrazovanja stanovništva. Razvoj takođe zahteva i ostvarivanje određenog nivoa političke stabilnosti, postojanost vizije o pravcu napretka, kvalitet ekonomskih, pravnih i javnih institucija i predvidljivost poslovnog okruženja, ali i postojanje javnih i privatnih inicijativa za povećanje potencijala privrede. Resursi, odnosno **faktori proizvodnje** (*factors of production*) su materijalni i nematerijalni izvori stvaranja društvenog blagostanja. Pored rada, zemlje, kapitala, savremenih tehnologija, stanja nauke, znanja i istraživanja i razvoja (*research and development-R&D*), u širem smislu se pod resursima podrazumevaju i geografski položaj zemlje, tip zemljišta (obradivo vs. neobradivo), rudno i mineralno bogatstvo, bogatstvo vodotokovima i njihova plovnost, prosečna nadmorska visina, bogatstvo šumama i pašnjacima i dr. (Veličković i Barać, 2009, str. 35). U ovom kontekstu posebno treba istaći i značaj obima i strukture stanovništva jedne zemlje, jer od njegovog znanja, obrazovanja, stvaralačke moći, zdravstvenog stanja i prosečne starosti zavisi i tempo njenog privrednog razvoja. Stalni razvoj društva neprekidno zahteva upotrebu novih izvora resursa, sa ciljem povećanja pojedinačnog i ukupnog društvenog blagostanja. Ovde je takođe važno imati na umu i činjenicu da su pojedini resursi neobnovljivi (poput nafte ili rudnih bogatstava), zbog čega se za njih mora blagovremeno tražiti odgovarajuća zamena (supstitucijom ili uvozom iz drugih zemalja). Kada je reč o obnovljivim izvorima (na primer, o šumskom bogatstvu i energiji sunca i vetra), trebalo bi tražiti nove metode njihove efikasnije upotrebe i bržeg obnavljanja (na primer, stvaranjem hibridnih vrsta koje daju veće prinose i sl.).

Neiscrpan spisak osnovnih faktora privrednog razvoja, a posebno onih u zemljama u razvoju (ZUR) obuhvata (Pettinger, 2019):

- a) **Nivo razvijenosti infrastrukture** – odnosno ulaganja u saobraćaj, savremene informacione komunikacije, puteve, železničke pruge, u izgradnju morskih luka i dr. Tako je, na primer, razvoj centralne Afrike bio uslovljen osetnim rastom ulaganja u puteve, železnicu i morske luke. Kineske kompanije, koje su imale interes da prenose sirovine iz Afrike u Kinu, su dobrim delom učestvovala u ovim ulaganjima.
- b) **Kvalitet obrazovanja** – nivo i standardi obrazovanja imaju značajan uticaj na produktivnost rada. Bez osnovne pismenosti i matematičkih znanja i veština njenog stanovništva, teško je za svaku privredu da se razvija od svoje radno-intenzivne faze ka privredi koja bi se zasnivala na novim visokotehnološkim industrijskim granama i sektoru usluga. Tako je, na primer, kvalitetan nivo obrazovanja u Indiji omogućio rast

uslužnih delatnosti poput informaciono-tehnološke (IT) industrije i rada kol centara (*call centres*).

- c) **Obim unutrašnjih javnih i privatnih investicija** – ZUR koje mogu da privuku unutrašnja ulaganja u formi stranog kapitala mogu da ostvare značajan razvojni napredak zbog većeg nivoa uloženog kapitala, ali i ostvarenih koristi od privlačenja multinacionalnih kompanija (MNK) i drugih privrednih *aktera* u svoju privredu. Unutrašnja ulaganja su imala značajnu ulogu i u podsticanju privrednog razvoja novoindustrijalizovanih zemalja. Na primer, u Brazilu su 2011. godine unutrašnja ulaganja dostigla iznos od \$101 milijardu.
- d) **Nivoi štednje i akumulacije kapitala** – u mnogim modelima rasta, ukupan obim štednje i akumulacije kapitala smatraju se ključnim faktorima koji određuju privredni rast. Veći nivoi štednje omogućuju i rast ulaganja, ostvarivanje više stope rasta, pa samim tim i efikasniju proizvodnju.
- e) **Politička stabilnost** – politička stabilnost i zaštita privatnog vlasništva smatraju se najvažnijim faktorima podsticanja savremenih firmi na to da ulažu u privredu. Pri tome, svaki znak moguće nestabilnosti u ZUR povećava ekonomski i lični rizik ulaganja. Najveću prepreku razvoju predstavljaju društveni nemiri i vojni sukobi, jer oni mogu direktno ugroziti *sudbinu* uloženi sredstava i dovesti do rasipanja resursa i povlačenja novca iz date zemlje.
- f) **Makroekonomska stabilnost** – slično političkoj stabilnosti, i makroekonomska stabilnost takođe stimulatивно deluje na ulaganja i razvoj. Ona, pre svega, podrazumeva održavanje niske stope inflacije i stabilnost deviznog kursa. Pri tome, brza devalvacija domaće valute može dovesti do privrednog pada i pojave *bekstva* kapitala iz posmatrane zemlje.
- g) **Mobilnost radne snage** – koja ukazuje na njenu fleksibilnost, dinamičnost i prilagodljivost promenama u privrednom okruženju, pa samim tim i na mogućnosti njenog uticaja na rast.
- h) **Donacije iz inostranstva** – ciljane inostrana pomoć može pomoći u poboljšanju kvaliteta infrastrukture i životnog standarda građana neke zemlje. Ona može biti važna za ZUR koje se karakterišu niskim nivoima kapitalnih ulaganja. Efekti strane pomoći zavise od načina na koji se ona troši u praksi, odnosno od toga da li je ona vezana za trgovinske ugovore ili se koristi za prevazilaženje *tržišnih grešaka* (*market failures*) u oblastima kao što su obrazovanje i zdravstvena zaštita. Davanje strane pomoći može biti diskutabilno i osporivo kada ona može uticati na isplatu vladinih subvencija i drugih podsticaja.

- i) **Regionalni efekti** – na privredni razvoj jedne zemlje snažno utiče i nivo razvoja susednih privreda. Na primer, region jugoistočne Azije je tokom 80-tih i 90-tih godina prošlog veka ostvario snažne nivoe privrednog rasta i razvoja. Sa druge strane su zemlje podsaharske Afrike u tom periodu zabeležile veoma slab rast. Ovo se delimično javilo kao posledica **efekta gravitacije (*gravitational effects*)**, odnosno poimanja činjenice da su najlukrativniji i najefikasniji oni trgovinski odnosi koji se ostvaruju sa bliskim susedima. U onim slučajevima u kojima se neka susedna zemlja nalazi u dobrom trgovinskom položaju, postoje i **efekti prelivanja (*spillover effects*)** na njene susede i trgovinske partnere poput rasta trgovine i ulaganja.
- j) **Prirodni resursi** – pod drugim nepromenjenim uslovima, zemlje sa višim nivoima prirodnih resursa ih mogu intenzivno koristiti za podsticanje svog privrednog razvoja. Na primer, prihodi ostvareni od prodaje sirove nafte omogućili su državama Bliskog istoka da se brzo razvijaju, dostižući nivo svog bruto domaćeg proizvoda na zavidnom nivou. Sa druge strane, sirovine predstavljaju važan izvor izvoznih prihoda i zarada u azijskim i afričkim zemljama, omogućavajući im i viši nivo razvoja. Međutim, veza između raspolaganja prirodnim resursima i privrednog razvoja nije uvek direktna. Postoje i mišljenja koja čak ukazuju na to da rast zasnovan na prodaji sirovina može dovesti i do kontraefekata po posmatranu zemlju, odnosno do situacije u kojoj njena privreda postaje opterećena i *zaglavljena* u proizvodnji primarnih proizvoda, bez podsticaja da se diversifikuje, dalje razvija i tehnološki oplemenjuje.
- k) **Poreske stope i nivo korupcije** – kao faktori koji direktno opredeljuju obim javnih sredstava koja se prikupljaju i troše na obezbeđivanje javnih usluga. Niže poreske stope mogu biti važne za podsticanje ulaganja inostranih MNK. Međutim, u takvim okolnostima ipak postoji potreba i za uspostavljanjem fiskalne ravnoteže, jer vlade treba da naplaćuju poreze da bi mogle da finansiraju svoje javne usluge, kao i izgradnju javne infrastrukture.
- l) **Politika slobodne trgovine vs trgovinski protekcionizam** – kada je reč o razvoju, danas se vodi važna rasprava o dobicima od slobodne trgovine nasuprot koristima od trgovinskog protekcionizma. Uklanjanje carinskih barijera može dovesti do rasta izvoza, koji nesumnjivo doprinosi privrednom razvoju svake zemlje. Azijske zemlje poput Južne Koreje, Tajvana i Kine imale su mnogo koristi od ukidanja carina. Međutim, kada se radi o ZUR koje se najviše *oslanjaju* na proizvodnju primarnih proizvoda, u kojima imaju statičke komparativne prednosti, postoji snažna argumentacija za

uvođenje privremenih carina da bi se novim industrijskim granama omogućilo da se razvijaju.

- m) **Turizam** – u ZUR koje imaju atraktivne klimatske uslove i okruženje turizam može predstavljati važan izvor stranih prihoda, kao i podsticaj za ulaganja u infrastrukturu i otvaranje novih hotela i drugih ugostiteljskih objekata.
- n) **Kultura preduzetništva** – koja utiče i na kvalitet poslovne kulture i okruženja za ulaganja. Na primer, Indija je u poslednjih 20 godina zabeležila radikalni prelaz sa konzervativnog religioznog društva ka sekularnijem društvu, sa većim usmerenjem na materijalne aspekte života, ostvarujući i značajan privredni rast.
- o) **Tržišni propisi** – zagovornici slobodnog tržišta poput čuvenog ekonomiste **Miltona Fridmana** (Milton Friedman) tvrde da je otvorenost privrede izuzetno važna. Tako, na primer, po njemu privatizacija i deregulacija smanjuju prepreke ulaganjima, a samim tim i privrednom rastu.

Neki drugi autori ističu značaj sledećih faktora privrednog rasta u zemljama u razvoju (Siyal et al., 2016, str. 921-939):

- ✓ **Obim stranih direktnih investicija (SDI)** – kao faktor koji najefikasnije od svih deluje na razvoj, jer predstavlja svojevrsnu *sponu* između svetskog i lokalnog tržišta i utiče na rast proizvodne sposobnosti zemlje domaćina. SDI to čine kroz ulaganja koja doprinose transferu savremene tehnologije, proizvodnih znanja i preduzetničkih veština, kao i kroz stvaranje novih mogućnosti za zapošljavanje. SDI u današnjem globalnom okruženju imaju podsticajnu ulogu u privrednom razvoju, jer one ujedno učestvuju i u kreiranju deviznih rezervi zemlje, rastu njenih izvoznih mogućnosti, podsticanju njene globalne konkurentnosti i uspostavljanju trgovinskih veza sa svetom.
- ✓ **Visina BDP-a** – nivo BDP-a takođe ima važnu ulogu u podsticanju privrednog rasta jer direktno ukazuje na nivo razvoja neke zemlje.
- ✓ **Razvoj ljudskih resursa** – je faktor koji se javlja kao osnovni preduslov za razvoj privrede zasnovane na znanju, minimiziranje razlika i raskoraka na tržištu rada, kao i za uspostavljanje i rast globalne konkurentnosti zemlje i blagostanja ljudi.
- ✓ **Stopa pismenosti stanovništva** – jaz u rodnoj pismenosti i niske stope pismenosti i društvene mobilnosti direktno ugrožavaju razvojnu perspektivu svakog društva, zbog čega stopa pismenosti predstavlja jedan od ključnih izazova sa aspekta usmeravanja zemlje ka održivom razvoju. Samo kvalifikovano, kompetentno i pismeno stanovništvo može uticati na efikasan razvoj privrede i društva u celini.

- ✓ **Omladina i stopa nezaposlenosti** – mladi ljudi u ZUR se danas suočavaju sa brzim društvenim i ekonomskim promenama, kao i sa novim zahtevima društvene i ekonomske globalizacije. Imajući u vidu trenutne okolnosti u kojima oni žive u ZUR, neophodno je steći detaljniji uvid u brze demografske promene koje su dovele do pojave *talasa* njihove globalne migracije. Ove demografske promene mogu imati značajne posledice po funkcionisanje tržišta rada, kao i po pristup mladih ljudi javnim sredstvima, a samim tim i po razvoj nacionalne privrede. Dakle, nezaposlenost u izvesnoj meri posredno može uticati na privredni rast ZUR, jer proces aktivnog zapošljavanja nedvosmisleno može doprineti razvoju zemlje.

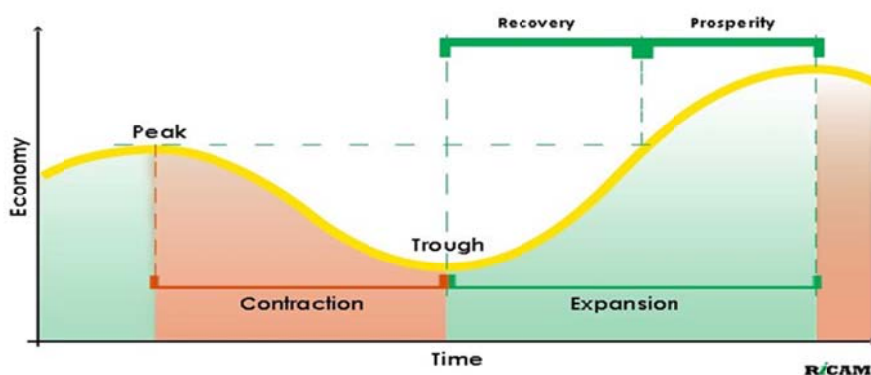
Privredne aktivnosti se obično odvijaju u **privrednim ciklusima** (*economic cycles*) koji odražavaju promene u uslovima poslovanja jedne zemlje. Tokom **privrednog napretka**, odnosno **ekspanzije** (*economic expansion*) obično dolazi do rasta BDP-a, zaposlenosti, proizvodnje, potrošnje, profita savremenih kompanija, kao i do pada stope inflacije. Sa druge strane, tokom **privrednih kontrakcija** (*economic contractions*), odnosno **recesije** ili **privredne krize** dolazi do pojave savim suprotnih procesa, tj. do privredne stagnacije i pada, *kolapsa* kreditnih i finansijskih tržišta, rasta inflacije i nezaposlenosti i dr. Izraz privredni ciklus, međutim, može ponekada da *zavara* i navede na pogrešan zaključak, jer naizgled ukazuje na to da privredne fluktuacije imaju pravilan i predvidiv obrazac. A činjenica je da privredne fluktuacije nisu nimalo pravilne i da ih je skoro nemoguće predvideti sa velikom preciznošću, jer se privredne recesije uglavnom ne javljaju u pravilnim vremenskim razmacima (Mankju, 2005, str. 682). Tokom privredne krize obično dolazi i do pada proizvodnje, zaposlenosti i obima trgovine, velikih bankrotstava preduzeća i banaka, pada zarada i pojave društvenih tenzija. Krizu često prate i rast opšteg nivoa cena, kao i **stagflacija** (*stagflation*) pod kojom se podrazumeva istovremena pojava recesije i inflacije u jednom društvu. U mnogim zemljama su privredne krize praćene i deficitima platnih bilansa, kao i smanjenjem deviznih rezervi. Uzroci privrednih kriza se danas najčešće svode na (Unković, 2010, str. 7-8):

- ✓ neravnotežu globalne ponude i tražnje robe, posebno poljoprivrednih proizvoda, energenata, sirovina i kapitala,
- ✓ pad izvoznih prihoda zbog pada tražnje u inostranstvu,
- ✓ preteranu zaduženost zemlje i visoke rate otplate javnih kredita,
- ✓ veću domaću potrošnju od nivoa proizvodnje,
- ✓ *talas* masovnog bankrota preduzeća i banaka,
- ✓ veliki pad cena hartija od vrednosti,
- ✓ *krah* nacionalne valute na međunarodnim berzama,

- ✓ visok deficit javnog budžeta,
- ✓ izražene strukturne probleme u privredi (najčešće izazvane nedostatkom energenata, sirovina, adekvatne opreme i tehnologije),
- ✓ nagli rast cena sirove nafte i energenata na svetskom tržištu,
- ✓ visok rast zarada i primanja u odnosu na nisku produktivnost proizvodnje i
- ✓ loš operativni i strateški menadžment u svetskim privredama, praćen nedostatkom adekvatne vizije razvoja.

Danas smo svedoci globalne privredne i finansijske krize koja je izazvana pandemijom najnovijih sojeva koronavirusa *Kovid-19*. Ova kriza je uticala na gotovo svaku privrednu oblast u Srbiji, usporavajući privredne aktivnosti i rast domaće privrede. Pri tome su manje privrede gotovo uvek osetljivije na spoljne *šokove* i uticaje od velikih zemalja jer su *ranjivije*, privredno slabije i manje elastične od velikih država.

Slika 2. Primer privrednog ciklusa

Izvor: <https://ricamconsultoria.medium.com/how-economic-cycles-work-and-where-brazil-stands-b1b29427a14d>

1.5 Privredna i finansijska kriza

Savremene privredne i finansijske krize su obično praćene značajnim gubicima u realnom i finansijskom sektoru, haotičnom situacijom na međunarodnim tržištima robe, usluga i kapitala, *padom* berze, stvaranjem *finansijskih mehurova*, krizom deviznog kursa, rastom zaduživanja u inostranstvu, smanjenjem BDP-a, rastom nezaposlenosti, pojavom inflacije, pojavom i rastom deficita platnog i trgovinskog bilansa, kao i naglim padom privrednih aktivnosti i posledičnom recesijom. Finansijske krize se najčešće javljaju kada izvesne finansijske institucije ili finansijski fondovi počnu da gube veći deo vrednosti svoje imovine. U takvim okolnostima međunarodni

investitori obično počinju da povlače svoja sredstva iz zemalja koje se suočavaju sa gubitkom poverenja u svoju privredu i nacionalnu valutu. Većina finansijskih kriza i privrednih recesija nastala je u XIX i XX veku kao posledica pojave straha i panike u bankarskom sektoru, naglog smanjenja vrednosti finansijskih sredstava, pojave *stambenih* ili *robnih mehurova* i dr. Jedna od poslednjih globalnih finansijskih kriza počela je sredinom 2007. godine, da bi se do septembra 2008. godine proširila na ceo svet. Ova finansijska kriza je bila globalna po svojoj prirodi, jer je zahvatila gotovo sve savremene zemlje i jer je po svom intenzitetu i obuhvatu bila jača od svih dotadašnjih kriza, pa čak i od *Velike depresije* iz 30-tih godina prošlog veka i Azijske krize iz 1997. godine. Iako se njihovi uzroci i okolnosti u različitim zemljama mogu znatno razlikovati, u slučaju svih pojava oblika privrednih kriza moguće je pronaći njihov zajednički uzrok i *imenitelj*, ali je takođe moguće i puno toga naučiti iz iskustva njihove sanacije.

Praćenjem relevantnih makroekonomskih podataka, kao i njihovim poređenjem sa preovlađujućim globalnim trendovima moguće je doći do upozoravajućih podataka o mogućoj predstojećoj krizi. Međutim, u praksi često postoji problem sa odabirom odgovarajućih makroekonomskih pokazatelja koji bi mogli da ukažu na mogućnost nastanka neke nove privredne krize. Obim i kvalitet ovih indikatora često može pomoći u stvaranju pouzdane slike o privrednoj situaciji izvesne zemlje. U tom smislu, formirani zaključci i prognoze mogu imati značajan uticaj na buduće vođenje ekonomske politike, što bi dalje moglo da pomogne u tome da se izbegnu negativni efekti buduće krize, pa čak ponekad i da se izbegne nastanak same krize. Da bi se povećala efikasnost finansijskih tržišta i podstakao privredni rast, treba primenjivati politike finansijske stabilizacije i stabilnosti cena, jer uspešno funkcionisanje finansijskog sektora predstavlja važan preduslov za rast privrede svake zemlje (Terazi and Senel, 2012, str. 186). Ako finansijski sektor izvesne zemlje ne funkcioniše dovoljno efikasno ili je opterećen većim problemima, tada obično dolazi do nastanka finansijske krize, koja dalje može dovesti do niza neželjenih ekonomskih posledica poput inflacije, nezaposlenosti, pada kupovne moći stanovništva, rasta javnog duga, moguće devalvacije nacionalne valute, rasta zaduživanja kod međunarodnih kreditnih institucija poput **Međunarodnog monetarnog fonda (*International Monetary Fund-IMF*)** i dr. Značaj stabilnosti finansijskog sistema postaje veoma izražen onda kada se izvesna zemlja suočava sa privrednom krizom. Finansijska kriza ne predstavlja samo pojavu koja se javljala u proteklih nekoliko decenija, već se i privredne fluktuacije, odnosno privredni ciklusi, koje još nazivamo i privrednim usponima i padovima, mogu smatrati svojevrsnom manifestacijom privredne krize. U periodima produženog

trajanja privrednog pada, često dolazi do pojave ozbiljnijih privrednih, a samim tim i finansijskih kriza.

1.6 Uzroci privrednih kriza u savremenom svetu

Faktori, tj. uzroci savremenih privrednih kriza mogu biti različiti i složeni i uglavnom se dele na domaće, spoljne ili na njihovu kombinaciju (International Monetary Fund, 2020a). **Domaći faktori privrednih kriza** obuhvataju: a) vođenje neadekvatne monetarne i fiskalne politike koje mogu dovesti do velikih privrednih neravnoteža, kao što su deficit platnog bilansa, fiskalni deficit i visok nivo spoljnog i javnog duga, b) devizni kurs koji je utvrđen na neodgovarajućem nivou, a koji može narušiti konkurentnost privrede i dovesti do trajnog deficita tekućeg računa platnog bilansa i gubitka zvaničnih monetarnih rezervi zemlje, kao i c) *slab* finansijski sistem, koji može dovesti do ekonomskih *procvata* i padova. Politička nestabilnost i nedovoljno razvijene ekonomske institucije takođe mogu izazvati krize, ugrožavajući ekonomsku otpornost zemlje. Sa druge strane, **spoljni faktori privrednih kriza** obično obuhvataju *privredne šokove*, koji se mogu kretati od prirodnih nepogoda i zdravstvenih katastrofa, pa sve do ogromnih promena cena robe. Ovo su uobičajeni uzroci kriza, posebno u zemljama sa niskim dohotkom koje inače imaju ograničene kapacitete za suočavanje sa ovakvim spoljnim *udarima* i zavise od nekolicine proizvoda koje izvoze. Takođe, u sve globalizovanijoj privredi, nagla promena tržišne tražnje može dovesti do nestabilnosti tokova kapitala. Čak i zemlje sa *zdravim* privrednim osnovama mogu biti pogođene uticajima svetske privredne krize i ekonomskih politika koje se vode u drugim zemljama.

Kao što je već rečeno, nezavisno od toga da li se radi o njenim domaćim ili spoljnim uzrocima, privredna kriza se može ispoljiti u više različitih oblika (International Monetary Fund, 2020a): a) mogu nastati problemi sa platnim bilansom kada zemlja nije u stanju da plati svoj uvoz ili da otplati svoj spoljni dug; b) nastanak finansijske krize usled nelikvidnosti i nesolventnosti finansijskih institucija i c) pojava fiskalne krize uzrokovane prekomernim fiskalnim deficitom i javnim ili spoljnim zaduživanjem. Danas se često zemlje istovremeno suočavaju sa više vrsta kriza, pošto se izazovi i problemi vezani za jedan sektor brzo mogu proširiti na celu privredu. Privredne krize u opštem slučaju imaju za posledicu naglo usporavanje rasta, rast nezaposlenosti, smanjenje dohotka i rast neizvesnosti, što sve može da dovede do duboke recesije. U akutnim kriznim slučajevima može doći i do neizvršavanja dužničkih obaveza, kao i do restrukturiranja javnog duga. Iskustva ukazuju na to da su na globalne privredne krize ipak otpornije razvijene i napredne zemlje sa funkcionalnim finansijskim tržištima i obimnim proizvodnim aktivnostima i trgovinskim tokovima. Sve nas ovo

neminovno dovodi i do pojma *ekonomskih tigrova* kao najprosperitetnijih i najbrže rastućih privreda na svetu.

1.7 Ekonomski tigrovi

Termin *ekonomski tigar (tiger economy)*, odnosno *privredni tigar* je izraz koji se koristi za opisivanje nekolicine brzo rastućih privreda, a posebno onih u jugoistočnoj Aziji koje obuhvataju Singapur, Hong Kong, Južnu Koreju i Tajvan. *Azijski tigrovi (Asian tigers)* su po pravilu privrede visokih stopa rasta, najviših u svetu koje su se transformisale iz pretežno agrarnih društava tokom 60-tih godina prošlog veka u savremene industrijski visokorazvijene zemlje. Privredni rast u svakoj od ovih zemalja vođen je uglavnom primenom visokorazvijenih tehnologija koje stvaraju dodatnu vrednost, obimnim izvozom i brzom industrijalizacijom, dok je praćen i funkcionisanjem *s sofisticiranih* finansijskih i trgovinskih tržišta. Na taj način su se ove zemlje svrstale u grupu najbogatijih zemalja u svetu. Na primer, u Singapuru i Hong Kongu postoje i funkcionišu dva od najvećih finansijskih tržišta na svetu. Iako se ponekada i Kina pominje kao *azijski tigar*, ona se kao ZUR ipak izdvojila iz ove grupe zemalja u svojim namerama da preraste u jednu od najvećih globalnih privreda. Pored *azijskih tigrova*, danas postoje i privrede takozvanih *azijskih mladunaca* koje su doživele brzi rast tokom poslednjih nekoliko godina. Grupa *azijskih mladunaca* ili *azijskih tigrića* obuhvata Indoneziju, Maleziju, Tajland, Vijetnam i Filipine. Značenje termina *privredni tigar* se vremenom širilo, zbog čega ovaj pojam danas označava svaku malu privredu sa izvanrednim performansama koja prolazi kroz brzu etapu svog razvoja (Chen, 2021). Dok Singapur i Hong Kong danas predstavljaju dva najznačajnija *finansijska čvorišta (financial hubs)*, Tajvan i Južna Koreja su *pioniri* u proizvodnji elektronskih komponenti i kompjutera. Zbog toga njihov privredni rast danas služi kao model rasta za mnoge ZUR, a posebno u regionu jugoistočne Azije.

Ubrizgavanjem velikih iznosa stranih ulaganja, privrede *azijskih tigrova* su značajno rasle u periodu od kraja 80-tih do sredine 90-tih godina prošlog veka. Pri tome su ove zemlje doživele finansijsku krizu iz 1997. i 1998. godine, koja je delimično proizašla iz visokih troškova servisiranja njihovog javnog duga i nepravične raspodele društvenog bogatstva. Veći deo bogatstva ovih zemalja ostao je pod kontrolom nekolicine članova vladajuće elite. Od kraja 90-tih godina prošlog veka privrede ovih zemalja su počele relativno dobro da se oporavljaju i danas se one javljaju kao veliki izvoznici dobara poput savremene tehnologije i elektronike. Veruje se da će se globalni uticaj ovih azijskih privreda u razvoju verovatno povećavati u narednim godinama. Ove privrede generalno posmatrano nisu tržišno efikasne i nemaju stroge standarde u računovodstvu, reviziji i regulaciji hartija od vrednosti kao što je

slučaj sa daleko naprednijim privredama poput Sjedinjenih Američkih Država (SAD), Evrope i Japana (Chen, 2021). Međutim, ova tržišta u razvoju obično imaju jaku finansijsku infrastrukturu, uključujući i banke, berzu i jedinstvenu valutu. Tako su, na primer, privrede *azijskih tigrova* nametnule uvozna ograničenja koja su uvedena sa ciljem promovisanja razvoja lokalne industrije i podsticanja BDP-a vođenog izvozom. Ipak, Singapur i Hong Kong su počeli da normalizuju svoju trgovinu dozvoljavajući liberalizaciju svojih trgovinskih tokova robe i usluga. Danas *azijski tigrovi* imaju svoje mnoge zajedničke karakteristike, uključujući i naglašeno usmerenje na izvoz, visoku globalnu konkurentnost, obrazovanu radnu snagu i rast životnog standarda.

Hong Kong – iako Hong Kong danas predstavlja poseban administrativni region u Kini, on ima relativnu autonomiju i prerastao je veliko *finansijsko čvorište* regiona. Hongkonška berza je dosledno rangirana među deset najvećih berzi na svetu.

Južna Koreja – Južna Koreja danas figurira kao moderna privreda koja se razvila u jednu od najprosperitetnijih privreda u Aziji, sa svojom proizvodnjom i izvozom robotike, elektronike i softvera. Ova zemlja je takođe i sedište kompanije *Hyundai Motor* i izvozi vozila u vrednosti od \$40 milijardi na godišnjem nivou.

Singapur – iako Singapur ima jednu od najmanjih populacija u azijskom regionu (nešto više od 5 miliona ljudi), ova zemlja godinama ostvaruje dosledan i postojan privredni rast. Singapur se u međuvremenu transformisao u značajan finansijski centar, dok ova zemlja danas ima veliko devizno tržište. Singapur uglavnom izvozi elektronske ploče, naftne derivate i turbomotore.

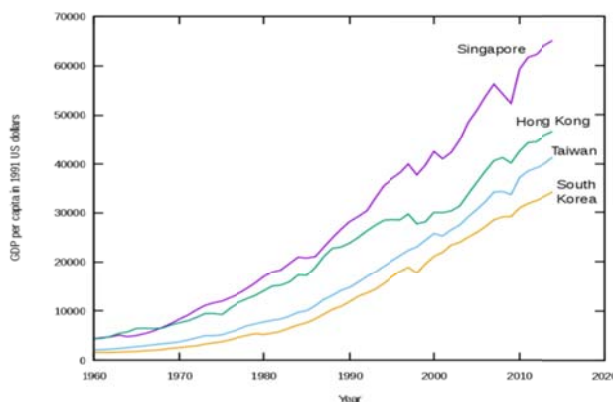
Tajvan – Tajvan je takođe prerastao u istaknutog izvoznika na globalnom nivou. Ova zemlja ima 23 miliona stanovnika, pri čemu se u njoj proizvode neki od najistaknutijih proizvoda kompanije *Apple*. Ovaj *azijski tigar* takođe proizvodi i izvozi kompjutere, elektronske mašine, plastiku, medicinske uređaje i mineralna goriva.

Glavni razlog privrednog uspona ovih zemalja je njihova izvozna politika. Ove zemlje su sledile različite pristupe izvozu. Dok su Singapur i Hong Kong primenili neoliberalni trgovinski režim koji je podsticao slobodnu trgovinu, Tajvan i Južna Koreja su usvojili hibridne trgovinske režime koji su odgovali njihovim izvoznim aktivnostima. Zbog ograničenih, odnosno malih domaćih tržišta u Singapuru i Hong Kongu, došlo je do povezivanja, tj. uspostavljanja veze između domaćih i inostranih cena. Pri tome su Južna Koreja i Tajvan primenjivali izvozne podsticaje za

trgovinu robom, dok su vlade Južne Koreje, Tajvana i Singapura težile ka unapređivanju određenih izvoznih sektora, što se danas sve opisuje kao trgovinska politika vođena izvozom. Svi ovi podsticaji su pomogli ovim zemljama da ostvare prosečnu godišnju stopu rasta od 7,5% koja je bila postojana tokom tri decenije, čime su one stekle status razvijenih zemalja (CFI Education Inc., 2021).

Termin *privredni tigar* se prvobitno odnosio samo na azijske zemlje, dok se danas ovaj izraz koristi za opisivanje svake male zemlje za koju se smatra da raste iznad njenih ekonomskih sposobnosti i objektivnih očekivanja. U ove zemlje spadaju: *zalivski tigar* (Dubai), *baltički tigrovi* (Letonija, Litvanija i Estonija), kao i *seltički tigar* (Irska). U Africi se zemlje sa brzim rastom privrede ponekada nazivaju i *lavovskim privredama* (*lion economies*). Danas se kao ostale privrede tigrovi pominju: *anatolijski tigrovi* (nekoliko brzorastućih gradova u Turskoj), *tatraški tigar* (Slovačka), *privrede tigrići* (Filipini, Šri Lanka i Mijanmar), *hebrejski tigar* (Izrael) i *azijski tigar u nastajanju* (Bangladeš).

Slika 3. Kretanje BDP-a po glavi stanovnika četiri azijska tigra u periodu od 1960. do 2014. godine (u američkim \$)

Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/Four_Asian_Tigers

U poslednje vreme je u javnom diskursu prisutna tvrdnja da Srbija doživljava svoj neverovatan istorijski privredni rast, kao i da je prerasla u svojevrsnog *balkanskog ekonomskog tigra*. Međutim, naša zemlja se nigde u relevantnim stranim izvorima ne pominje kao privredni tigar. Naime, uprkos svim impresivnim tvrdnjama prisutnim u medijima, ekonomski rezultati Srbije nisu ni izbliza toliko fascinantni. Privredni rast Srbije je u poslednjih desetak godina bio ispod regionalnog i proseka Evropske unije (EU), zbog čega je naša zemlja veoma loše kotirana u grupi sebi sličnih evropskih zemalja, posebno od prve decenije XXI veka. Tako je, na primer, Srbija u

periodu od 2012. do 2016. godine imala najnižu stopu privrednog rasta u grupi sebi sličnih evropskih zemalja. Radi se o zemljama koje bi trebalo da rastu znatno brže zbog svoje niske polazne osnove i raspoloživih kapaciteta za ubrzanje rasta produktivnosti, a samim tim i rasta BDP-a. Srbija je doduše tokom 2018. i 2019. godine imala nešto bolje realne stope privrednog rasta (4,5% i 4,25%), ali je takođe potrebno imati na umu i činjenicu da je u periodu od 2000. do 2008. godine naša zemlja čak imala i duple stope privrednog rasta u odnosu na sadašnje stope (Šoškić i Arsić, 2021). Pri tome je Srbija 2020. godine, pod uticajem globalne zdravstvene krize, doživela značajno usporavanje privrednih aktivnosti, sa čak negativnom stopom rasta od -0,98% (Eurostat, 2021), svrstivši se na šesto mesto pandemijom najpogođenijih evropskih zemalja. Preciznije, Srbija je 2020. godine zbog svojih strukturnih privrednih razloga doživela manji pad u poređenju sa ekonomski najrazvijenijim zemljama sveta. Naime, naša zemlja nema razvijen sektor industrije koji bi funkcionisao u okviru globalnog lanca snabdevanja, zbog čega i nije bila značajno pogođena ovim spoljnim *šokom*. Srbija takođe ima i značajno manje učešće visokosofisticiranih sektora koji stvaraju visoku proizvodnu dodatu vrednost poput automobilske, telekomunikacione i farmaceutske industrije. Pored toga Srbija nema ni razvijeni sektor turizma, koji je verovatno bio najpogođeniji ovom krizom, dok se u svom razvoju znatno *oslanja* na poljoprivredu čije učešće u BDP-u u proseku iznosi oko 7,5% i prehrambenu industriju sa učešćem od 4,5% u BDP-u zemlje (Marić, 2021). Svi su ovi faktori direktno doprineli manjoj pogođenosti naše zemlje globalnom *Kovid-19* krizom u odnosu na razvijenije zemlje sveta.

1.8 Klasifikacija zemalja u svetskoj privredi

Svetska banka (*World Bank*) sve zemlje u svetu svrstava prema geografskim regionima, primenjujući takozvanu Atlas metodu klasifikacije. Ova institucija vrši klasifikaciju svih savremenih zemalja prema dva osnovna kriterijuma: a) prema nivou **bruto nacionalnog dohotka (BND) po glavi stanovnika** (*Gross National Income per capita*) i b) prema **kriterijumu spoljne zaduženosti** (*external indebtedness*). Svetska banka prema bruto nacionalnom dohotku *per capita* klasifikuje privrede sveta u **četiri osnovne dohodovne grupe**, a u skladu sa svojim novoutvrđenim *pragovima* klasifikacije od 1. jula 2021. godine (World Bank Blogs, 2021):

- a) **zemlje visokog dohotka** – dohodak > \$12.695 po glavi stanovnika,
- b) **zemlje višeg srednjeg dohotka** – dohodak od \$4.096 do \$12.695 po glavi stanovnika,
- c) **zemlje nižeg srednjeg dohotka** – dohodak od \$1.046 do \$4.095 po glavi stanovnika i

d) **zemlje niskog dohotka** – dohodak < \$1.046 po glavi stanovnika.

Preciznije, ova institucija pristupa ažuriranju svoje klasifikacije 1. jula svake kalendarske godine, dok se njena sama klasifikacija zasniva na dva osnovna faktora. Kao što je već rečeno, prvi od njih je bruto nacionalni dohodak *per capita* (BND *per capita*), koji se inače menja sa privrednim rastom, inflacijom, promenama deviznog kursa, kretanjima stanovništva i siromaštva, sa revizijom podataka i metoda obračuna nacionalnih računa i dr. *Pragovi* klasifikacije se prilagođavaju inflaciji na godišnjem nivou, pomoću deflatora **Međunarodnog monetarnog fonda (International Monetary Fund-IMF)**, koji je još poznat i pod nazivom **Specijalna prava vučenja (Special Drawing Rights-SDR)**. Do 2019. godine je klasifikacija na osnovu dohotka imala samo analitičku svrhu i nije imala uticaj na uslove kreditiranja Međunarodnog monetarnog fonda (MMF-a). Međutim, od 2019. fiskalne godine, *prag* visokog dohotka je takođe postao i odlučujući faktor za određivanje kamatnih stopa pri kreditiranju savremenih zemalja. Zato se danas primenjuje mehanizam doplata na kamatne stope pri kreditiranju onih zemalja koje su tokom dve uzastopne kalendarske godine bile klasifikovane kao zemlje visokog dohotka. Takođe su 1. jula 2019. godine utvrđeni i novi *pragovi per capita* dohotka. Ovaj datum inače predstavlja početak svake nove fiskalne godine Svetske banke. Ovi *pragovi* se ne menjaju u narednih 12 meseci od njihovog utvrđivanja, bez obzira na naknadne revizije njihovih procena. *Pragovi* klasifikacije zemalja prema dohotku menjaju se u odnosu na prethodnu fiskalnu godinu zbog inflacije Specijalnih prava vučenja. Prema ovim važećim kriterijumima, Republika Srbija je klasifikovana kao zemlja višeg srednjeg dohotka (The World Bank Data, 2020).

Zemlje sa niskim dohotkom se često *bore* sa svojim velikim spoljnim javnim dugom. MMF i Svetska banka sprovode i klasifikaciju zemalja prema stepenu spoljne zaduženosti zemlje. Ove institucije su u tu svrhu razvile odgovarajući metodološki okvir sa ciljem pružanja pomoći savremenim zemljama, svojim članicama i potencijalnim donatorima u mobilizaciji sredstava za finansiranje razvojnih potreba pre svega zemalja sa niskim dohotkom, čime direktno smanjuju verovatnoću njihovog prekomernog zaduživanja u budućnosti. Prvi metodološki Okvir za utvrđivanje održivosti duga (*the Debt Sustainability Framework-DSF*) bio je uspostavljen u aprilu 2005. godine, pri čemu je ova metodologija bila podvrgavana i periodičnim revizijama. MMF i Svetska banka su u septembru 2017. godine odobrile aktuelnu verziju ovog dokumenta, dok je on u aktivnoj primeni od jula 2018. godine.

Okvir je koncipiran na taj način da može da utiče na donošenje odluka o pozajmljivanju sredstava, prevashodno zemljama sa niskim dohotkom,

uzimajući u obzir njihove finansijske potrebe, ali i njihovu potencijalnu (ne)sposobnost otplate kredita. Okvir nalaže redovno sprovođenje analize održivosti javnog duga. Ovaj postupak se sastoji od (International Monetary Fund, 2020c): a) analize projektovanog tereta zaduživanja posmatrane zemlje u narednih 10 godina, kao i njene *osetljivosti* na privredne i političke *šokove* i od b) procene rizika od opasnosti nastanka spoljnog i ukupnog duga, koja se zasniva na primeni indikativnih *pragova* opterećenja dugom i referentnim vrednostima, a koje zavise od makroekonomskog okvira zemlje i drugih pokazatelja specifičnih za nju.

Da bi se pravilno procenila održivost javnog duga neke zemlje, moraju se koristiti i pratiti svi pokazatelji iz Okvira. Postoje četiri osnovne ocene rizika od neželjenog spoljnog zaduživanja na osnovu kojih MMF i Svetska banka sprovode klasifikaciju savremenih zemalja na (International Monetary Fund, 2020c):

- a) **zemlje niskog rizika** – kao ocena koja se daje ako nijedan od pokazatelja duga ne prelazi odgovarajuće *pragove*, primenom osnovnog testa i testa otpornosti na stres,
- b) **zemlje umerenog rizika** – kao ocena koja se daje ako nijedan od pokazatelja duga ne prelazi odgovarajuće *pragove* prema osnovnom scenariju, ali barem jedan od njih prelazi svoj definisani prag pri primeni testova otpornosti na stres,
- c) **zemlje visokog rizika** – kao ocena koja se daje ako barem jedan od pokazatelja opterećenja spoljnim dugom prelazi svoj *prag* prema osnovnom scenariju, ali se zemlja u datom trenutku ne suočava sa poteškoćama u otplati duga i
- d) **zemlje u dužničkoj krizi** – kao ocena koja se daje kada zemlja već ima poteškoće u finansiranju svog spoljnog duga, odnosno kada postoje zaostale neisplaćene obaveze i kada zemlja pristupa restrukturiranju svog javnog duga ili kada postoje pokazatelji velike verovatnoće njenog ulaska u buduću krizu zaduženosti.

Da bi se identifikovale zemlje sa značajnim nivoom javnog zaduživanja, Okvir takođe sadrži i pokazatelj ukupnog rizika od nastanka neželjenog javnog duga, koji se zasniva na zajedničkim informacijama iz ova četiri indikatora opterećenja spoljnom zaduženošću, kao i iz učešća javnog duga u BDP-u zemlje. Prema procenama Međunarodnog monetarnog fonda očekivalo se da će javni dug Srbije, koji je neprestano opadao pre nastanka pandemije koronavirusa *Kovid-19*, porasti u 2020. godini, ali i da će ostati na nivou ispod 60% BDP-a. U Izveštaju o Srbiji se takođe uočava da bi 2021. godine iznos i učešće javnog duga u BDP-u trebalo ponovo da krenu svojom silaznom putanjom (International Monetary Fund, 2020b). Najsvežiji podaci

Uprave za javni dug Republike Srbije ukazuju na to da je u novembru 2019. godine učešće javnog duga zemlje na centralnom nivou vlasti u BDP-u iznosilo 52,4% (Uprava za javni dug, 2019, str. 5), dok je procenjeni iznos ovog pokazatelja na dan 31. decembra 2020. godine iznosio čak 3.135.785.149.191 dinara (RSD) (Uprava za javni dug, 2020), odnosno oko 57% BDP-a.¹ Prema najnovijim podacima Ministarstva finansija Republike Srbije (RS), javni dug Srbije je na kraju septembra 2021. godine iznosio 56,5% BDP-a (Beta, 2021).

1.9 Geneza i uzroci nastanka nedavne Svetske finansijske krize iz 2007. i 2008. godine

Ekonomisti danas uglavnom objašnjavaju nastanak nedavne **Globalne finansijske krize iz 2007. i 2008. godine** raznim **tržišnim greškama (market failures)** i regulatornim, odnosno zakonskim neuspesima, kao i jeftinim kreditima koji su se odobravali u pretkriznom periodu. Ova kretanja su imala svoje važne političke uzroke i ostaće zapamćena po rizicima vezanim za primenu novih modela sekjuritizacije, kao i po pratećim regulatornim propustima i ekonomskim politikama koje su ih podržavale. **Sekjuritizacija (securitization)** je proces konverzije, odnosno pretvaranja nekog oblika imovine, rizika ili budućeg novčanog toka u **utvržive hartije od vrednosti (marketable securities)** koji se obično sprovodi sa ciljem prikupljanja sredstava, stvaranja likvidnosti ili prenosa rizika prodajom hartija od vrednosti (HOV) spoljnim ulagačima (Creatrust Luxembourg, 2021). Drugi izvori definišu sekjuritizaciju kao postupak u kojem emitent stvara novi tržišni finansijski instrument spajanjem ili udruživanjem različitih oblika finansijske imovine u jedan njen svojevrsni *paket*, dok on zatim dalje prodaje ovako *prepakovan* portfelj finansijskih sredstava investitorima (Chen, 2020). U razvijenim tržišnim privredama, teorijski posmatrano, svaki oblik finansijske imovine može biti sekjuritizovan, odnosno pretvoren u utvrživu HOV koja ima vrednost izraženu u novcu. Iako je teško identifikovati makroekonomske *korene* ove globalne finansijske krize, a posebno ulogu međunarodnih tokova kapitala u podsticanju američkog **finansijskog mehura (financial bubble)**, činjenica je da su monetarne, fiskalne i druge ekonomske politike savremenih zemalja u velikoj meri doprinele njenom razvoju i ispoljavanju.

Nedavna Globalna finansijska kriza iz 2007. i 2008. godine bila je najozbiljnija i najteža kriza još od **Velike depresije (Great Depression)** iz 30-tih godina prošlog veka. Tokom njenog trajanja su neke od najpoznatijih

---

¹ Proračun autora.

svetskih finansijskih institucija propale ili su bile nacionalizovane, dok su izvesne finansijske organizacije *preživjele* samo zahvaljujući ogromnoj podršci i subvencijama države. Ova kriza je, u većoj meri od bilo kojeg drugog finansijskog *kraha* nakon Drugog svetskog rata, zahvatila glavne finansijske centre širom sveta. Ona je takođe uticala i na *krah* međunarodne trgovine, i to u mnogo ozbiljnijoj meri nego ikada do sada, šireći recesiju, odnosno pad privrednih aktivnosti u svim regionima sveta. Danas je rasprostranjeno gledište da ekonomska struka nije uspela da predvidi ovu globalnu pojavu, kao i da ima mnogo toga da se nauči iz ovog globalnog *neuspeha*. Kriza je bila praćena strukturnom nestabilnošću, sistemskim promenama i rastom nestabilnosti globalnih finansija, dok se razvijala u svojih nekoliko faza. Ona je počela da se ispoljava u SAD, sa takozvanim *pucanjem stambenog mehura (housing bubble)* i rastom nenaplaćenih hipotekarnih kredita, posebno onih koji su bili obezbeđeni drugorazrednim hipotekama. Ovi krediti su zabeležili svoj ogroman rast na finansijskom tržištu SAD, dok su ih često uzimali i kreditno manje sposobni dužnici. Neizvršene finansijske obaveze po osnovu odobrenih hipotekarnih kredita su u sve većoj meri uticale na (ne)stabilnost poslovanja finansijskih institucija, kao i na posledični kvalitet odgovarajućih finansijskih proizvoda. Na početku krize, u maju i junu 2007. godine, nekoliko *hedž fondova (hedg funds)* doživelo je svoj *sлом*, da bi do avgusta te godine došlo i do pojave prvih problema na tržištima novca, posebno u poslovanju američkih i evropskih finansijskih institucija koje su ulagale velika sredstva u finansijske proizvode obezbeđene hipotekama. Do sredine septembra 2007. godine pojavila se panika i u maloprodaji, da bi se u Velikoj Britaniji, još od XIX veka, desio prvi slučaj bankrotstva poznate britanske banke *Northern Rock*. Uprkos uložnim naporima savremenih vlada, koji su bili usmereni ka smirivanju tržišta *ubrizgavanjem* velikih *doza* likvidnih sredstava, kriza se dalje produbljivala tokom marta 2008. godine kada je glavnu američku investicionu banku *Bear Sterns* morala da spašava Vlada SAD. Nakon toga su u septembru 2008. godine usledila tri događaja koja su pokrenula *talas* totalanog nepoverenja u tržište. Američka vlada je početkom tog meseca stavila svoje dve ogromne hipoteke na dugove svojih agencija za pozajmljivanje, zbog ogromnih ostvarenih gubitaka (Helleiner, 2011, str. 69), da bi do sredine tog meseca i poznata američka investiciona banka *Lehman Brothers* bila prinuđena na to da objavi svoj bankrot. Nedugo nakon toga je američka vlada nacionalizacijom spasila najveću globalnu osiguravajuću kompaniju *American International Group (AIG)*.

U tom trenutku su već mnogo snažnije počele da se osećaju ozbiljnost i težina ove finansijske *kataklizme* i izvan severnoameričkog regiona. Zbog svojih finansijskih poteškoća, američke i evropske banke su počele da

povlače svoje međunarodne kredite, izazivajući ozbiljne finansijske probleme i dužničke krize u zemljama koje su se u velikoj meri zaduživale u inostranstvu. Takođe je došlo i do smanjenja obima međunarodnih trgovinskih kredita, zaustavljajući uvoz i izvoz u mnogim sektorima i zemljama. Ovi su se svojevrsni finansijski problemi posebno snažno osećali u zemljama čiji su finansijski sistemi već bili *ranjivi* zbog rasta njihovih domaćih *stambenih mehurova*, finansijske neumerenosti i/ili velikih deficita tekućeg računa platnog bilansa. Island je u tom smislu predstavljao posebno dramatičan primer, ali je bilo i mnogih drugih zemalja, poput Velike Britanije, Nemačke, Irske, Španije, baltičkih zemalja, Dubaija, Singapura, Novog Zelanda i Australije, koje je pratila slična sudbina. Uticaj ove finansijske recesije se takođe proširio i na globalni nivo, putem takozvanih **efekata prelivanja (*spillover effects*)** koji kontinuirano deluju u realnoj privredi, dovodeći do *kraha* globalnog izvoza, rasta cena robe i smanjenja isplata doznaka iz inostranstva.

Iako ekonomisti uglavnom nisu uspeli da predvide ovaj globalni **privredni šok (*economic shock*)**, mnogi od njih su pokušali da objasne uzroke nastanka ove krize. Oni su ukazali na to da su *tržišne greške* u periodu pre ove finansijske *kataklizme* generisale prekomerno prihvatanje rizika i pojavu *finansijskih mehura*. Iako su neki od uzroka ove krize bili jedinstveni za nju, postoje i oni koji su istorijski posmatrano doveli i do drugih privrednih kriza u svetu. Dok je finansijski *manično* ponašanje, podstaknuto promenama u očekivanjima i prekomernim optimizmom, pratilo ceo ovaj krizni period, kada bi došlo do *pucanja finansijskog mehura* nastajala bi i širila bi se panika.

1.10 Posledice nedavne Globalne finansijske krize iz 2007. i 2008. godine

Kao što je već rečeno, nakon perioda snažnog rasta savremenih privreda širom sveta, 2007. godine izbila je kriza u američkom sektoru nekretnina. Sa finansijskim *krahom* američke investicione banke *Lehman Brothers* iz 2008. godine, kriza je ubzo dobila svoje globalne razmere. Ona je na svojim počecima prvenstveno obuhvatila razvijene privrede, odnosno prevashodno SAD i zemlje zapadne Evrope, da bi se nešto kasnije neočekivano snažno *prelila* i na ostatak sveta. Ova globalna finansijska kriza je takođe na dva načina i u različitoj meri pogodila i realni i finansijski sektor raznih zemalja članica Evropske unije. Najpre je smanjenje obima kreditiranja uticalo na uslove uzimanja kredita od strane preduzeća i domaćinstava, sa posledičnim negativnim efektima na domaća ulaganja i tražnju potrošača, da bi kasnije i pad globalne privrede ozbiljno uticao na smanjenje izvozne tražnje. Kriza je

posebno uticala na nove članice EU poput Češke, Estonije, Litvanije, Letonije, Mađarske, Poljske, Slovenije, Slovačke, Rumunije i Bugarske (Terazi and Senel, 2012, str. 187). Ona je takođe ukazala i na to da ni velike regionalne privrede, poput EU ili SAD, nisu u stanju da se u potpunosti uspješno suoče sa novim izazovima i privrednim *šokovima*. Kao rezultat toga, svaka članica EU je pokušavala da se što bolje suoči sa svojim problemima, pronalazeći svoj put u *borbi* protiv negativnih posledica krize. Pri tome je raznolikost njihovog privrednog i finansijskog okruženja, karakteristika privrede i ciljeva ekonomske politike uslovljavala različite pokrenute ekonomske mere koje je bilo potrebno sprovesti sa ciljem prevazilaženja efekata krize. Globalna finansijska kriza je dovela do pada BDP-a i industrijske proizvodnje u gotovo svim zemljama sveta, depresijacije valuta, pogoršanja performansi svetskih berzi, gubitka deviznih rezervi, kao i do brzog rasta učešća zemalja u programima kreditiranja MMF-a.

Nema sumnje u to da su se okolnosti u najvećim privredama sveta znatno pogoršale nakon finansijskog *kraha* investicione banke *Lehman Brothers*. Došlo je do znatnog smanjenja poslovnog i poverenja potrošača, kao i do pojave opšte neizvesnosti na koju su domaćinstva širom sveta odreagovala smanjivanjem svoje potrošnje. Čini se da je njihovo tržišno ponašanje imalo posebno izraženi uticaj na tražnju za robom. Rezultat ovih kretanja se ogledao u naglom padu industrijske proizvodnje, kao i u značajnom padu BDP-a u većini najvećih svetskih privreda. Privrede Kine i Indije su nastavile sa svojim rastom, ali po znatno nižim stopama. Pri tome su globalni privredni uslovi ostali veoma slabi i nestabilni i tokom 2009. godine. Veliki broj analitičara ukazivao je na to da bi, ako bi se kriza likvidnosti nastavila, moglo da dođe do produžene recesije ili čak do pojave privredne *depresije*. Kontinuirani razvoj ove nedavne finansijske krize je, između ostalog, podsticao i pojavu straha od globalnog privrednog *kolapsa*. Ona je donela i najveće *potrese* u poslovanje banaka, zbog smanjivanja realne vrednosti novca i dramatičnog smanjenja štednje i obima odobrenih kredita. U oktobru 2008. godine su u svetu počele da se primenjuju prve mere ekonomske politike koje su bile neophodne za njeno prevazilaženje. One su obuhvatile širok raspon rešenja, poput kapitalnih *injekcija*, odnosno ulaganja državnog kapitala u privredu, sistemskih *injekcija* od strane vlada i smanjenja kamatnih stopa. Ove mere su uspele delimično da ublaže njene negativne efekte, dok su prognoze o kretanjima u realnom sektoru ostale daleko pesimističnije. Tako je, na primer, privredna kriza u Islandu zahvatila tri najveće domaće banke, dovodeći ovu zemlju do najvećeg bankarskog *kraha* u istoriji njene privrede (Nastase, Cretu and Stanef, 2009, str. 694).

Potrošnja u SAD je činila nešto više od trećine rasta globalne potrošnje u pretkriznom periodu, utičući na višegodišnju ogromnu američku potrošnju,

kao i na preteranu zaduženost privrede SAD, dok je ostatak sveta zavisio od američke potrošnje kao najvećeg izvora globalne tražnje. Sa pojavom recesije i rastom stope štednje u privredi SAD, došlo je do dramatičnog privrednog pada u drugim delovima sveta. U prvom kvartalu 2009. godine, negativna godišnja stopa rasta BDP-a Nemačke iznosila je čak -14,4%, dok je u Japanu pad ovog pokazatelja iznosio -15,2%, u Velikoj Britaniji -7,4%, u zemljama evrozone -9,8%, a u Meksiku čak rekordnih -21,5%. Do marta 2009. godine su arapske zemlje izgubile čak \$3 biliona usled ove krize. U aprilu 2009. godine je došlo i do dramatičnog rasta nezaposlenosti u ovim zemljama, dok su u maju 2009. godine **Ujedinjene nacije (United Nations-UN)** objavile informaciju o padu stranih ulaganja u bliskoistočnim privredama zbog sporijeg rasta globalne tražnje za naftom. U junu 2009. godine je **Svetska banka** predvidela tešku godinu za arapske zemlje, da bi u septembru te iste godine arapske banke podnele izveštaj da su izgubile oko \$4 milijarde od početka ove Globalne finansijske krize (Nastase, Cretu and Stanef, 2009, str. 695).

Okvir politike Evropske unije za upravljanje krizama se uglavnom zasniva na postojećim institucijama i procedurama, ali je jedan njegov deo proizišao iz različitih aktivnosti ekonomske politike koje su bile razvijane i podstaknute ovom krizom. U skladu sa preporukama Evropske unije, zemlje evrozone, koju čine sve one članice EU koje su prihvatile evro kao svoju zvaničnu valutu, izabrale su sveobuhvatni pristup koji se zasnivao na davanju državnih garancija, dokapitalizaciji javnih banaka i podsticajnoj potrošnji, u skladu sa tadašnjim merama **Evropske centralne banke (European Central Bank-ECB)**. Ove mere su imale za cilj da obezbede likvidnost na tržištima EU i da smanje kamatne stope na istorijski najniži nivo. Krizu je dodatno pogoršala i napetost koja se pojavila u ovim zemljama, jer su mnoge od njenih 16 zemalja članica imale velike fiskalne i deficite svojih tekućih računa platnog bilansa, zajedno sa *anemičnim* privrednim rastom i visokim pokazateljima javnog duga. Te zemlje su se ujedno suočile i sa težim uslovima finansiranja, kao i sa skromnijim izgledima za dalji rast (Terazi and Senel, 2012, str. 191). Mnogim vladama su bile potrebne i različite vrste i iznosi ekonomske podrške da bi mogle da izbegnu ozbiljniju štetu. Tokom ove krize se postavljalo i pitanje na koji bi način članice EU mogle samostalno da preduzimaju izvesne mere, a s obzirom na činjenicu da su njihove privrede još od 70-tih godina prošlog veka postale međusobno tesno povezane u nameri da se u potpunosti integrišu.

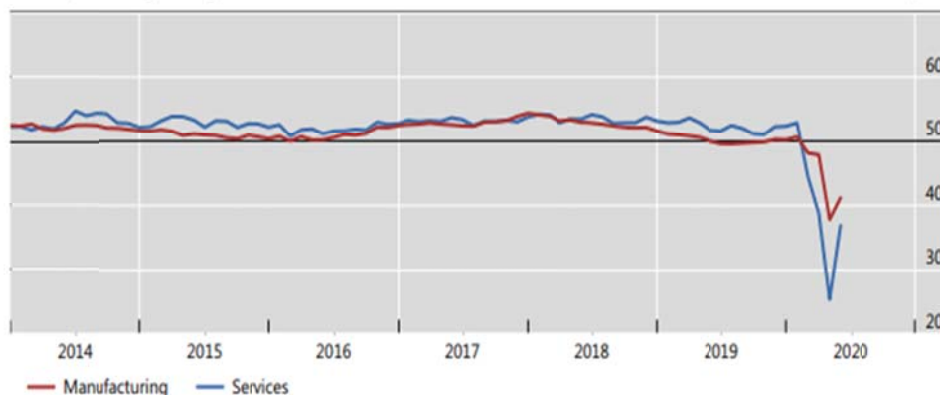
1.11 Počeci aktuelne globalne privredne krize izazvane pandemijom koronavirusa *Kovid-19*

Aktuelna globalna kriza izazvana pandemijom koronavirusa *Kovid-19* jedinstvena je na nekoliko svojih načina. Ova razarajuća recesija nema poreklo u ekonomskim tokovima, već je u velikoj meri uslovljena neekonomskim faktorima i ima pravi globalni karakter. *Odgovor* ekonomske politike na nju bio je podjednako jedinstven sa aspekta brzine, veličine, intenziteta i opsega, što je izazvalo i jedinstvene napore u pravcu kombinovanja mera monetarne, fiskalne i prudencijalne politike, odnosno politike opreznog nadzora nad poslovanjem finansijskih institucija. Prudencijalna supervizija, šire posmatrano, obuhvata državnu regulaciju i kontrolu bankarskog sistema sa ciljem da se obezbedi njegova sigurnost i pouzdanost. Finansijska tržišta su doživela velike poremećaje, u vidu posledice prelaska krize iz faze nelikvidnosti u moguće stanje nesolventnosti, a u kontekstu ograničenog i sve manjeg prostora za upravljanje ekonomskim politikama. Pretpostavlja se da će ponovno uvođenje mera za ublažavanje krize u svim oblastima politike verovatno predstavljati izazov i u narednoj deceniji (Borio, 2020, str. 1). Danas pandemija bolesti koju izaziva virus *Kovid-19* predstavlja najveći faktor remećenja globalne privrede. Ova kriza je takođe otkrila i finansijske *ranjivosti* savremenih zemalja i predstavlja svojevrsni test funkcionisanja svetskog privrednog sistema, nakon pređašnje Globalne finansijske i ekonomske krize iz 2007. i 2008. godine. Stoga centralne banke širom sveta i međunarodne finansijske institucije teže ka tome da ublaže njen neposredni uticaj na realnu privredu, uvođenjem vanrednih fiskalnih, monetarnih i makroprudencionalnih mera. Zbog toga je u ovom trenutku od najvećeg značaja da kreatori ekonomskih politika ostanu dobro informisani, kao i da i dalje usaglašavaju svoje mere.

Ova kriza je nastala kao rezultat sprovedenih zdravstvenih mera usmerenih na suzbijanje pandemije, koje su po nekim istraživačima dovele do *indukovane kome* ili stanja *hibernacije* globalne privrede. Kriza je dovela do kontrakcija, tj. opadanja globalnog proizvoda i zaposlenosti, čiji je pad bio još strmiji od onog tokom Velike depresije, zbog čega se ona može okarakterisati i kao naglo globalno zaustavljanje privrednih aktivnosti (Slika 4). Za razliku od prethodne Globalne finansijske i ekonomske krize iz 2007. i 2008. godine, trenutna kriza ima tri ključne karakteristike. Prvo, ona je zaista egzogenog karaktera, što znači da nije nastala kao rezultat rešavanja problema prethodnih finansijskih neravnoteža, koje su se inače javljale kao uobičajeni pokretači recesije još od sredine 80-tih godina prošlog veka. Drugo, ona donosi veliku nesigurnost i neizvesnost, jer postoji čitav niz indikatora koji zavise od krajnje nepredvidljivih neekonomskih faktora. I

konačno, aktuelna kriza je zaista globalna po svojoj prirodi, jer je za razliku od prethodne u potpunosti zahvatila ceo svet. Ovu krizu prate i jedinstvene mere ekonomske politike, koje su karakteristične po tome da nisu usmerene na podsticanje agregatne tražnje, već na povećanje agregatne ponude da bi se obezbeđivanjem neophodnog finansijskog i faktorskog premošćavanja spasila preduzeća i domaćinstva tokom takozvanog perioda *zaključavanja* (*lockdowns*), odnosno karantina.

Slika 4. Nagli pad globalnih indeksa kupovine

Izvor: Borio, (2020), str. 2.

Ova pandemija je sa sobom donela enormne ekonomske, finansijske i društvene *šokove*, izazivajući dva jaka udara: a) zaustavljanje proizvodnje u svim *pogođenim* zemljama, utičući i na funkcionisanje **lanaca snabdevanja** (**supply chains**) širom sveta i b) nagli pad potrošnje, zajedno sa *krahom* poverenja u tržište i finansijske institucije. Sa ciljem kontrole širenja virusa, vlade širom sveta počele su da preduzimaju stroge mere, čime su savremene privrede bile uvedene u jedinstveno stanje duboke *zamrznutosti*, odnosno *hibernacije* iz koje direktan ili automatski izlazak nije tako lako moguć. Njihov najveći prioritet se sveo na minimiziranje gubitaka života i zdravlja ljudi. No, ova pandemija je takođe pokrenula i duboku privrednu krizu koja će nesumnjivo prožeti savremena društva u narednim godinama. Pohvalno je to da su u mnogim zemljama bili preduzeti ambiciozni početni *odgovori* ekonomskih politika. Međutim, uprkos tome, samo se udruženi i koordinirani međunarodni naponi mogu uspešno suočavati sa ovakvim velikim izazovima. Takođe je i sam obim i opseg trenutnog privrednog *šoka* uveo jedinstvenu složenost u ekonomska predviđanja. Naime, *ponašanje* finansijskih tržišta na početku krize ukazivalo je na izuzetno neizvesnu situaciju. Tokom 2020. godine došlo je do sekvencijalnog pada globalnog i regionalnih bruto domaćih proizvoda. Dejstvo ove velike globalne zdravstvene krize, u sprezi

sa izraženom privrednom i finansijskom krizom, u velikoj će meri opteretiti savremene zemlje. Čak i nakon što bude prošla najgora faza zdravstvene krize, očekuje se da će se ljudi suočavati sa krizom zaposlenosti. Treba uzeti u obzir i činjenicu da je i pre njenog izbijanja globalna privreda već pokazivala neke svoje *ranjivosti*, koje sada ova globalna pandemija može samo dodatno da pogorša. Ovo se, pre svega, odnosi na visok nivo korporativnih dugova, kao i na **trgovinske ratove** (*trade wars*) između najvećih privreda na svetu. Druga se njena bitna *ranjivost* odnosi na postojanje dramatičnih razlika u dohotku, bogatstvu i stabilnosti radnih mesta u mnogim zemljama koje predstavljaju realnu pretnju velikom delu globalne populacije. Procenjuje se da više od trećine domaćinstava u zemljama **Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj** (*Organization for Economic Co-operation and Development-OECD*) nije bezbedno u finansijskom smislu, što znači da bi ona lako mogla pasti u siromaštvo kada bi morala da se odreknu svog tromesečnog dohotka. Sa druge strane je uporedo sa širenjem trgovinskih ograničenja tokom poslednjih nekoliko godina došlo i do njihovog uticaja na snabdevanje neophodnom medicinskom opremom i lekovima, kao i na izazivanje poremećaja u lancu snabdevanja hranom i drugim osnovnim dobrima i uslugama. Šire posmatrano, sva ova kretanja povećavaju rizik od izbijanja ozbiljnije krize, kao i od nastanka dublje i dugotrajnije **recesije** (*recession*) (OECD, 2020, str. 1).

Prema nekim je mišljenjima ova kriza izazvana pandemijom koronavirusa *Kovid-19* izazvala tri puta gore privredne *šokove* i negativne efekte od onih iz 2008. godine (Parker, 2020). Ona je *zatvorila* prodavnice, škole i granice, dok je tokom proleća 2020. godine gotovo polovinu čovečanstva prinudila na neki oblik karantina. Neizvesnost i strah od bolesti uticali su na smanjenje globalne potrošnje, nanoseći ozbiljnu štetu i globalnoj privredi. Procenjuje se da je, istorijski posmatrano, ova kriza tri puta gora od Globalne finansijske krize iz 2007. i 2008. godine sa aspekta smanjenja BDP-a. Iako se ne može uporediti sa Velikom depresijom, ona se ipak smatra najgorim globalnim privrednim padom od 30-tih godina prošlog veka. Dok je ona izuzetno jako pogodila Evropu i privrede u nastajanju, Kina je uspela da izbegne recesiju. Kada je reč o *odgovorima* ekonomske politike na ovu krizu, sa jedne strane ovog *spektra* postojao je pristup nekih vlada koji je bio usmeren na minimiziranje ekonomske štete od pandemije, omogućavanjem virusu da relativno nekontrolisano *uđe* u stanovništvo, sa posledicama koje su se ispoljile u gorim zdravstvenim rezultatima i pogoršanom funkcionisanju zdravstvenog sistema. Alternativni pristup upravljanja krizom se ogledao u namernom usporavanju privrednih aktivnosti sa ciljem uspešnijeg upravljanja zdravstvenim rizicima. Ovaj pristup je podrazumevao zatvaranje granica, uvođenje mera društvenog distanciranja i karantina, kao i zabranu određenih

aktivnosti. Vremenom su u raznim zemljama i oblastima počele da se uočavaju posledice uticaja ovako različitih zdravstvenih strategija na realnu privredu. Međutim, ono što je neizvesno je u kojoj će meri, kratkoročno posmatrano, biti smanjene ekonomske aktivnosti i zaposlenost, kao i kada će se globalna privreda konačno oporaviti od ovih *šokova*. U kontekstu svega rečenog, očekuje se da će globalni BDP i dalje naglo padati tokom narednih godina. Očekuje se i da će različite zemlje i geografske oblasti imati različite putanje privrednog oporavka, dok će njihov oblik zavisiti od iskustva u kontroli i upravljanju širenjem virusa *Kovid-19*, kao i od osnovnih karakteristika svake zemlje ili oblasti. Takođe se predviđa i da će zemljama koje su izložnije međunarodnoj trgovini biti potrebno srazmerno više vremena za oporavak ukoliko pandemija bude nastavila da se širi (Rynne and Reader, 2020). Zaključuje se da što pandemija bude duže trajala, utoliko će ona u sve većoj meri biti štetna po globalnu trgovinu.

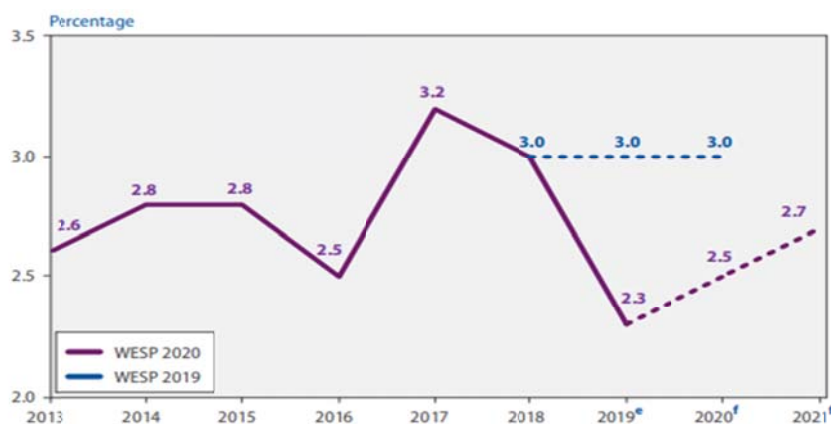
1.12 Nedavna kretanja i strukturne promene u svetskoj privredi

Jasno je da su u trenutnom globalnom okruženju, koje karakterišu produžene trgovinske tenzije i visoka politička i zdravstvena neizvesnost, izgledi za ostvarivanje globalnog rasta znatno oslabili. Ove okolnosti direktno podrivaju napredak savremenog društva ka iskorenjivanju siromaštva, rastu životnog standarda, stvaranju dovoljnog broja kvalitetnih radnih mesta, borbi protiv klimatskih promena, kao i ka ispunjavanju ostalih ciljeva održivog razvoja do 2030. godine. Dramatičan pad svetske privrede tokom 2019. godine bio je praćen naglim usporavanjem tokova međunarodne trgovine, globalnih finansijskih tokova i globalne proizvodne aktivnosti usled pandemije koronavirusa *Kovid-19*. Usled povećanja carina i brzih promena trgovinskih politika mnogih zemalja u svetu, došlo je i do pada poslovnog poverenja, usporavajući i rast ulaganja u većini regiona. Smanjenje tražnje se takođe odrazilo i na pad globalnih cena roba, a posebno na cene sirove nafte i industrijskih metala. Iako je globalni pomak ka prilagodljivijim monetarnim politikama donekle ublažio *pritiske* na finansijskim tržištima, dugoročne greške i promašaji uticali su na pojavu značajne poslovne neizvesnosti (United Nations, 2020, str. 1).

U tom kontekstu Ujedinjene nacije (UN) procenjuju da je 2019. godine došlo do usporavanja **globalnog rasta** (*global growth*), kao i da je on pao na svoju minimalnu vrednost iz poslednjih 10 godina (rast od 2,3%). Pri tome se očekivalo njegovo skromno ubrzanje, sa predviđenim prosečnim rastom svetskog bruto proizvoda od 2,5% u 2020. godini i od 2,7% u 2021. godini (Slika 5). Za 2020. godinu je bio predviđen i rast dohotka po glavi stanovnika

od samo 1,5%, dok su za 2021. godinu UN predviđale nešto veći rast ovog pokazatelja od 1,7%, uz velike očekivane razlike u ovom indikatoru po regionima. Verovalo se u to da će vrh globalne privredne aktivnosti biti podstaknut nešto bržim rastom u regionima u razvoju, za koje se očekivalo da će se oporaviti od nepovoljnih šokova. Međutim, na rizike ovog predviđanja snažno su uticali mogući nepovoljni trendovi, koji su obuhvatali dalju eskalaciju trgovinskih sporova, mogući nagli pad daljih ulaganja i rast geopolitičkih napetosti. Finansijska nestabilnost, a posebno povećana zaduženost, takođe je predstavljala izvor rizika po finansijsku stabilnost i smanjenu otpornost savremenih privreda na šokove. Istovremeno su i kratkoročni i dugoročni rizici, koji su povezani sa izazovima klimatske krize, predstavljali u sve većoj meri izazov za mnoge zemlje. UN su takođe procenile i da produblјivanje političke i geostrateške polarizacije, u sprezi sa pomenutim rizicima, može predstavljati značajnu pretnju realnim izgledima za ostvarivanje ciljeva održivog razvoja do 2030. godine.

Slika 5. Dosadašnje kretanje i projektovani rast svetskog BDP-a (u periodu od 2013. do 2021. godine)

Izvor: United Nations, (2020), str. 2.

Pored ovih neposrednih rizika, svetska privreda se danas suočava i sa nizom osnovnih makroekonomskih i strukturnih izazova koji predstavljaju prepreku snažnom i očekivanom rastu. Uprkos manje rigoroznim monetarnim uslovima i rastućim zaduživanjima, proizvodna ulaganja su u mnogim zemljama ostala slaba tokom protekle decenije. U mnogim je privredama društveno-ekonomski uticaj niskog rasta produktivnosti rada bio dodatno pogoršan efektima pada udela rada u globalnom dohotku i povećanja nejednakosti zarada. Pri tome, u mnogim privredama u razvoju stalna i preterana zavisnost od uvoznih proizvoda i dalje predstavlja ključni izazov.

Istovremeno postoji i značajan broj zemalja koje i dalje *pate* od efekata pada cena robe iz perioda od 2014-2016. godine, što je imalo za rezultat pojavu stalnih gubitaka u proizvodnji, kao i nazadovanje u smanjenju siromaštva (United Nations, 2020, str. 1).

Bez sprovođenja odlučne strateške politike u mnogim oblastima, postoji mogućnost da će doći do izražene i produžene krize odvijanja globalnih privrednih aktivnosti. Takođe, usled zabrinutosti zbog nenamernih efekata preterano *rastegnute* i *labave* monetarne politike, postoji i razumljiva težnja ka uspostavljanju ravnoteže između relevantnih politika koje bi podstakle na aktivniju ulogu fiskalne politike u podršci privrednom rastu. Kreatori politika takođe moraju da ostanu usredsređeni na unapređenje strukturnih reformi koje bi trebalo da ojačaju otpornost privrede i podstaknu dugoročne mogućnosti razvoja. U tom smislu ključni prioriteti delovanja obuhvataju sprovođenje strategija prilagođavanja klimatskim promenama, ubrzanje energetske tranzicije, sprovođenje reformi tržišta rada i penzionih sistema, ulaganja u infrastrukturu i obrazovanje, kao i sprovođenje mera za unapređenje diversifikacije privrede. Svetska privreda je 2019. godine rasla svojim najsporijim tempom još od pređašnje Globalne finansijske krize iz 2007-2009. godine. Ovo drastično smanjenje privrednih aktivnosti bilo je dobro sinhronizovano, a ujedno i praćeno padom u gotovo svim glavnim privredama sveta (Tabela 1). Godišnj rast je bio usporen u svim geografskim oblastima, sa izuzetkom Afrike. Procenjuje se da je oko dve trećine savremenih zemalja ostvarilo niži rast BDP-a u 2019. u odnosu na 2018. godinu. Dok se trgovinski pregovori i dalje nastavljaju, i dalje ostaje visok stepen neizvesnosti koji doprinosi izazovima globalnog privrednog okruženja. Usporavanje rasta BDP-a u razvijenim i regionima u razvoju tokom 2019. godine uglavnom se pripisuje slabljenju trgovinskih aktivnosti i smanjivanju domaćih ulaganja. Istovremeno je i svetska industrijska proizvodnja, uporedo sa smanjivanjem trgovine robom, opadala. Suprotno tome, privatna potrošnja se održala na istom nivou jer je bila podržana *jakim* i funkcionalnim tržištima rada i umerenim inflatornim pritiscima. Ipak, postoje znaci da je potrošnja domaćinstava u nekoliko velikih zemalja počela da se usporava jer su i potrošači počeli da gube svoj optimizam (United Nations, 2020, str. 2), uz rast inflatornih očekivanja.

U ovom trenutku se globalna privreda još uvek oporavlja od pandemije koja je tokom drugog kvartala 2020. godine u potpunosti zaustavila većinu privrednih aktivnosti u svetu. Uz uvođenje socijalnog distanciranja, mera izolacije i karantina, vlade širom sveta su ograničile i širok spektar svojih privrednih aktivnosti sa ciljem sprečavanja daljeg širenja virusa. Nakon ovih primenjenih mera, usledila je pojava takozvanog **Velikog poremećaja (Great Disruption)** koji je doprineo spašavanju života mnogih ljudi, uz istovremeno

ugrožavanje egzistencije na stotinu miliona pojedinaca širom sveta. Ujedinjene nacije procenjuju da je samo tokom drugog i trećeg kvartala 2020. godine u proseku bilo ugašeno oko 420 miliona radnih mesta sa punim radnim vremenom. U svetlu ogromnih rashoda na državne podsticaje i programe pomoći, kao i moguće pojave vakcina, u trećem kvartalu 2020. godine se činilo da će ubrzo uslediti privredni oporavak. Međutim, ubrzo je uporedo sa narednim *talasima* pandemije iščezla nada u brzo *ozdravljenje* svetske privrede. S obzirom na rast broja zaraženih i žrtava ove bolesti, ekonomski troškovi pandemije nastavljaju da rastu, dok preovlađujuće neizvesnosti nastavljaju da ugrožavaju funkcionisanje globalne privrede (United Nations, 2021, str. 1).

Tabela 1. Rast svetskog proizvoda i kretanje BDP-a po regionima sveta (u periodu od 2017. do 2021. godine)

Godišnja procentualna promena	2017.	2018.	2019. ^a	2020. ^b	2021. ^b	BDP u 2019.	BDP u 2020.
Svet	3,2	3,0	2,3	2,5	2,7	-0,7	-0,5
Razvijene zemlje	2,4	2,2	1,7	1,5	1,7	-0,4	-0,4
Privrede u tranziciji	2,2	2,7	1,9	2,3	2,5	-0,2	-0,3
Zemlje u razvoju	4,5	4,2	3,4	4,0	4,3	-0,9	-0,6
Afrika	2,9	2,7	2,9	3,2	3,5	-0,5	-0,5
Istočna i južna Azija	6,1	5,7	4,8	5,2	5,2	-0,7	-0,4
Zapadna Azija	2,6	2,3	1,0	2,4	2,8	-1,6	-1,0
Južna Amerika i Karibi	1,2	0,9	0,1	1,3	2,0	-1,6	-1,0
Najmanje razvijene zemlje	4,5	4,6	4,9	5,1	5,4	-0,1	-0,6
Svetska trgovina ^d	5,7	3,9	0,3	2,3	3,2	-0,7	-0,5

Legenda: ^a Delimično izračunato, ^b Prognoza i ^d Uključuje robu i usluge.

Izvor: United Nations, (2020), str. 3.

Zahvaljujući ogromnim fiskalnim podsticajnim merama na globalnom planu, čija je vrednost 2020. godine iznosila čak 14% svetske proizvodnje,

uticaj ovog privrednog šoka bio je manje izražen tokom njenog drugog kvartala. Dok su kratkoročni efekti pandemije podstakli kreatore politike na uvođenje velikih fiskalnih *odgovora*, njeni dugoročni efekti na ponašanje potrošača, privredne strukture, privredni rast, raspodelu dohotka, na obim trgovine, održivost javnog duga i finansijsku stabilnost su u političkom diskursu privukli daleko manju pažnju. Pandemija je posebno *pogodila* siromašnije slojeve stanovništva, a pogotovu one koji nisu bili u mogućnosti da rade na daljinu. Efekti ovakvog asimetričnog zapošljavanja dodatno su pogoršali ionako nejednake nivoe dohotka i bogatstva u mnogim razvijenim i zemljama u razvoju. Očekuje se da će pandemija, sa svojim inače neravnomernim ekonomskim uticajem na siromašnije slojeve stanovništva, dodatno produbiti društvene nejednakosti u ovim zemljama. Dok su pravovremene i obimne fiskalne intervencije pomogle u sprečavanju najgorih ishoda, one nisu ublažile šire nezadovoljstvo koje *vuče korene* iz marginalizacije i izražene nejednakosti između bogatih i siromašnih slojeva društva. Stoga bi mere protiv pandemije trebalo da budu usmerene na smanjenje ne samo ovih nejednakosti, već i na obezbeđivanje pristupa i mogućnosti za ostvarivanje održivog privrednog oporavka.

Dok su kratkoročni efekti pandemije koronavirusa *Kovid-19* bili razarajući, njeni dugoročni uticaji će biti podjednako ozbiljni i značajno će se osećati u narednim godinama. Ova kriza je ubrzala digitalizaciju privrede, automatizaciju procesa i promene privredne strukture savremenih zemalja, zbog čega UN procenjuju da se više miliona radnih mesta izgubljenih tokom 2020. godine više neće otvoriti. Dok će stope nezaposlenosti ostati povećane u bliskoj budućnosti, očekuje se rast produktivnosti u nekim privrednim sektorima, dok će u bližoj budućnosti rast prosečne produktivnosti proizvodnje najverovatnije i dalje biti nedovoljan. Ukoliko obimni fiskalni i monetarni podsticaji ne budu podstakli dalja ulaganja, privredni rast će nastaviti da se usporava (United Nations, 2021, str. 2). Pored toga bi i nepovoljna kombinacija slabih ulaganja, niske inflacije i niskog rasta mogla da utiče na neodrživost javnog duga u mnogim razvijenim zemljama i ZUR. Očekuje se da bi ova zdravstvena kriza mogla dodatno da produbi razlike između bogatih i siromašnih zemalja, dok bi *odgovori* ekonomske politike trebalo da se usmere na uspostavljanje ravnoteže između kratkoročnih hitnih potreba i dugoročnih prioriteta održivog razvoja sa ciljem realizacije **Agende za održivi razvoj (Agenda for Sustainable Development)** do 2030. godine.

Konačno, tokom 2020. godine je globalni BDP opao za procenjenih 4,3%, što predstavlja najveće smanjenje *outputa* još od Velike depresije (United Nations, 2021, str. 4). Prema nekim drugim procenama, globalni BDP je te iste godine iznosio \$84.537 milijardi, što predstavlja pad od 3,21% u odnosu na prethodnu godinu (O'Neill, 2021). U poređenju sa ovim padom,

globalna proizvodnja je tokom pređašnje **Velike recesije (Great Recession)** iz 2009. godine bila smanjena za 1,7%. Ovog puta je pandemija sasvim očigledno najteže *pogodila* razvijene privrede, sa mnogim evropskim zemljama i nekolicinom američkih država koje su primenile stroge mere karantina na samom početku ove zdravstvene krize. Procenjuje se da se tokom 2020. godine proizvodnja u razvijenim privredama smanjila za 5,6%, dok je za 2021. godinu bio predviđen privredni oporavak sa procenjenim rastom od 4% (United Nations, 2021, str. 4).

Ujedinjene nacije u ovom trenutku napominju da su izgledi za globalni privredni oporavak i dalje neizvesni zbog rasta broja zaraženih i kašnjenja sa vakcinacijom u siromašnijim zemljama sveta. Dok su se šanse za ostvarivanje globalnog rasta ipak u izvesnoj meri poboljšale, pre svega zbog snažnog privrednog oporavka Kine i SAD, rast broja zaraženih i neadekvatan napredak u vakcinaciji, posebno u siromašnijim zemljama ugrožavaju mogućnosti za brži i ozbiljniji oporavak globalne privrede. Prema najnovijim dostupnim procenama UN iz maja 2021. godine, globalna privreda je nakon svog naglog pada od 3,6% u 2020. godini mogla u narednoj 2021. godini da poraste za čak 5,4%, ujedno i zbog toga što su se Kina i SAD dobro oporavljale zahvaljujući brzom vakcinaciji i kontinuiranim merama fiskalne i monetarne politike. Nasuprot ovim zemljama, izgledi za ostvarivanje rasta u nekim zemljama južne Azije, podsaharske Afrike, Južne Amerike i Kariba ostali su i dalje neizvesni. Za mnoge zemlje se u ovom trenutku predviđa da će se vratiti na svoje prepandemijske nivoe tek 2022. ili 2023. godine. Za razliku od globalne privrede, globalna robna trgovina je tokom 2021. godine već prevazišla svoje prepandemijske nivoe, jer je bila podstaknuta snažnom tražnjom za električnom i elektronskom opremom, ličnom zaštitnom opremom i drugom robom. Dok su one privrede koje se *oslanjaju* na industrijsku proizvodnju ostvarile veći rast, nastavkom pandemije su u mnogo većoj meri bile pogođene privrede koje zavise od turizma ili prometa robe. Trgovina uslugama, a posebno turističkim uslugama će i dalje zaostajati u razvoju zbog sporog ukidanja ograničenja međunarodnih putovanja, kao i straha od pojave novih *talasa* zaraze u mnogim ZUR. Konačno, istraživanja ukazuju na to da su aktuelnom pandemijom koronavirusa *Kovid-19* u daleko većoj meri bile *pogođene* žene, čije se učešće u globalnoj radnoj snazi smanjilo za 2% (United Nations Department of Economic and Social Affairs).

1.13 Dostokorašnje stanje međunarodnih tokova trgovine

Međunarodna trgovina (*international trade*) u najširem smislu obuhvata trgovinu robom i uslugama. Njen najveći deo se odnosi na fizička dobra, dok trgovina uslugama u njoj učestvuje u daleko manjoj meri. Globalna **trgovina**

robom (*trade in goods*) je doživela dramatičan rast u poslednjih 10 godina, povećavajući svoju vrednost sa oko \$10 biliona u 2005. godini na oko \$18,8 biliona u 2019. godini. Istovremeno je u ovom periodu došlo i do rasta vrednosti globalne **trgovine uslugama** (*trade in services*) sa \$2,5 na \$6 biliona. Takođe je u posmatranom periodu došlo i do velikog rasta obima međunarodne trgovine robom, u kojoj su ZUR, uprkos Globalnoj finansijskoj i ekonomskoj krizi iz 2007. i 2008. godine, gotovo udvostručile obim svoje trgovine. Dok je u slučaju ZUR obim uvoza rastao relativno brže od obima izvoza, u slučaju razvijenih zemalja je došlo do sasvim suprotnih kretanja. Ovaj se relativni rast obima uvoznih tokova u ZUR može objasniti rastom tražnje njihovih potrošača, a posledično i rastom njihovog životnog standarda. Ove tendencije su praćene i relativnim padom značaja razvijenih zemalja u ulozi glavnih dobavljača na međunarodnim tržištima roba i usluga. Uprkos tome, one su još uvek tokom 2019. godine činile više od 50% vrednosti globalnog izvoza roba i dve trećine izvoza usluga. Dok je poraslo učešće zemalja BRIKS-a u globalnom izvozu robe i usluga, doprinos **najmanje razvijenih zemalja** (*least developed countries-LDCs*) svetskim trgovinskim tokovima je i dalje ostao veoma mali (UNCTAD, 2021, str. 5-7).

Danas međunarodnu trgovinu u velikoj meri čine trgovinski tokovi koji se odvijaju između razvijenih zemalja i zemalja istočne Azije. Trgovina između ostalih ZUR je mnogo manja, sa nekim izuzecima u prometu primarnih proizvoda. Uprkos tome, međunarodna trgovina robom je u sve većoj meri uslovljena uvoznim i izvoznim tokovima ZUR. Tokom 2019. godine je relativni značaj unutarregionalnih i drugih međuregionalnih trgovinskih tokova ZUR na južnoj hemisferi naše Planete ostao stabilan, dok se uočava i rast zapadnoazijskih i severnoafričkih zemalja u ovim tokovima. Tokom 2019. godine je takođe došlo i do rasta trgovinskih tokova poljoprivrednih proizvoda, posebno izvoza iz zemalja EU u Kinu i iz SAD u Kinu i Meksiko. Sa druge strane su neki međunarodni tokovi proizvoda doživeli značajno smanjenje, što se posebno odrazilo na njihov izvoz iz Kine u SAD. U ovom trenutku trgovina poluproizvodima čini oko 50% globalne trgovine robom, dok dobra široke potrošnje čine oko jednu četvrtinu ovih tokova. Konačno, kada se radi o sektorskoj distribuciji svetske trgovine robom, hemijski proizvodi imaju najveće učešće u njoj, dok za njima sledi promet opreme za komunikaciju, mašina i motornih vozila, energenata, osnovnih metala, električnih mašina i naftnih proizvoda. Tokom protekle decenije je porastao i značaj ZUR na svim izvoznim tržištima, posebno u sektorima trgovine komunikacionom opremom, nemetalima, mašinama i dr. Sa druge strane su u globalnom izvozu, pre pojave pandemije koronavirusa *Kovid-19*, dominantnu ulogu imala putovanja i saobraćaj. U poslednjoj deceniji je došlo do velikog rasta svih oblika trgovine uslugama, dok je 2019. godine učinak trgovine,

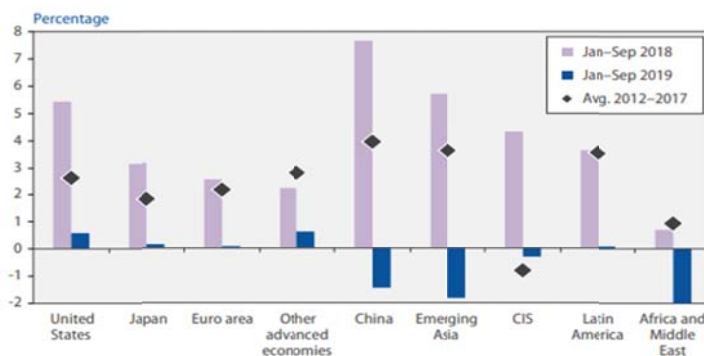
posmatran po njihovim kategorijama, bio neujednačen, uz značajan rast trgovine u sektorima telekomunikacija, informacionih tehnologija i profesionalnih usluga i pad u sektorima saobraćaja, turizma, građevinarstva i osiguranja. U poslednje vreme se takođe beleži i rast značaja ZUR u ulozi pružaoca stručnih i usluga osiguranja (UNCTAD, 2021, str. 8-14).

Produžene trgovinske napetosti i usporavanje privrednih aktivnosti predstavljaju trendove koji su logično ubrzali i pad **globalne trgovine (global trade)** u 2019. godini. Tokom ove godine je došlo do usporavanja rasta obima globalne trgovine robom i uslugama sa 3,9%, koliko je ovaj pokazatelj iznosio u 2018. godini, na njegov najniži nivo nakon prethodne globalne finansijske krize od samo 0,3%. Tokom 2019. godine je takođe došlo i do rasprostranjenog rasta globalnih trgovinskih sporova koji su se širili i izvan konfliktinih odnosa između SAD i Kine, obuhvatajući veći broj zemalja i kategorija proizvoda. Pored pomenutog, izvori ovih tenzija su se mogli pripisati i trgovinskoj neizvesnosti vezanoj za izlazak Velike Britanije iz Evropske unije (*Brexit*), žalbama nekih zemalja na uvedene carine u Indiji, međusobnim prebacivanjima EU i SAD u vezi sa protekcionističkom ekonomskom politikom, kao i trgovinskom sporu koji se poveo između Južne Koreje i Japana. Sa rastom trgovinskih tenzija, došlo je i do prvih poremećaja u **globalnim lancima snabdevanja (global supply chains)**. Na taj način su aktuelni trgovinski sporovi, koji su zabeležili 2019. godinu, značajno pojačali i uticali na pojavu cikličnih kretanja u elektronskom i automobilskom sektoru, od kojih oba imaju široku mrežu proizvodnje u velikom broju savremenih zemalja. Velika neizvesnost u vezi sa budućim trgovinskim aktivnostima dovela je i do pada poslovnog poverenja, što je dodatno otežalo i rast ulaganja u mnogim zemljama (United Nations, 2020, str. 25). Sva ova kretanja su zauzvrat smanjila globalnu tražnju za kapitalom, repromaterijalima i poluproizvodima, direktno doprinoseći padu međunarodnih trgovinskih aktivnosti.

Očekivalo se da će u 2020. godini doći do rasta globalne trgovine za samo 2,3%, dok su za 2021. godinu predviđanja rasta iznosila 3,2%. Ove projekcije su pošle od pretpostavke da će trgovinske tenzije opstati, ali da neće ponovo doživeti svoju eskalaciju. Dok bi stabilizacija trgovinskih odnosa između SAD i Kine mogla da dovede do većeg rasta globalne trgovine, trgovinski efekti *Brexit*-a tek treba u potpunosti da se ispolje i ocene. U međuvremenu bi trgovinski spor između Južne Koreje i Japana mogao da ugrozi visokoglobalizovani **lanac vrednosti (value chain)** poluprovodnika, utičući i na funkcionisanje elektronske i visokotehnološke industrije koje se oslanjaju na ove proizvodne komponente. **Globalni lanci vrednosti (global value chains)** inače uključuju *spektar* aktivnosti savremenih kompanija i zaposlenih na globalnom planu koje se sprovode sa

ciljem finalizacije proizvodnje izvesnog proizvoda ili usluge. Oni obuhvataju aktivnosti kao što su dizajn, proizvodnja, marketing, distribucija i pružanje podrške krajnjim potrošačima (Duke University, 2020). Kao takav, predviđen skroman oporavak svetske trgovine u 2020. godini bio je podložan visokim rizicima. **Svetska trgovina robom (world merchandise trade)** je zabeležila blagi pad u prvih devet meseci 2019. godine, a u poređenju sa istim periodom iz prethodne godine. Slika 6 ukazuje na ovu pojavu širom razvijenih i regiona u razvoju savremenog sveta. Od 2018. godine nije samo došlo do slabljenja rasta svetske trgovine robom, već je zapravo ovaj pokazatelj pao znatno ispod svoje prosečne stope rasta iz prethodnih šest godina (United Nations, 2020, str. 25).

Slika 6. Godišnji rast obima trgovine robom u 2018. i 2019. godini (prema svetskim regionima)

Izvor: United Nations, (2020), str. 26.

Ovaj nagli pad globalne trgovine robom iz 2019. godine bio je u velikoj meri izazvan i smanjenjem uvozne tražnje iz Kine i drugih azijskih zemalja u razvoju. Ovakvo stanje u velikoj meri predstavlja i posledicu uticaja tadašnjih trgovinskih sukoba na ogromne međunarodne proizvodne mreže, kao i usporavanja domaće tražnje u Kini. U SAD je 2019. godine došlo do znatnog usporavanja ukupnog uvoza, jer je rast domaćih carinskih stopa doprineo dvostrukom padu uvoza iz Kine. Uvozna tražnja u zemljama **evrozone (Eurozone)** je takođe bila smanjena usled oslabljenog raspoloženja za poslovanjem, usporavanja kapitalnih izdataka, kao i poremećaja u globalnoj automobilske industriji. Kada se radi o regionima u razvoju, nacionalni i regionalni faktori su dodatno pogoršali uticaj aktuelnih trgovinskih nesporazuma na rast uvoza. Rast uvoza je i dalje bio slab u slučaju velikih izvoznika robe iz Afrike, zapadne Azije i Južne Amerike, dok su smanjene cene robe nastavile da utiču na domaće investicione aktivnosti. Produbljena ekonomska kriza u Argentini dovela je do dramatičnog pada tražnje za uvoznom robom, ujedno i usled oštrog smanjenja tražnje za kapitalom. Sa

druge strane je i usporavanje privrednog rasta u Indiji, kao i u drugim privredama Južne Azije na sličan način smanjila tražnju za robom iz uvoza.

Globalna trgovina uslugama (*global trade in services*), koja čini oko četvrtinu svetskog izvoza, pokazala je veću otpornost na rastuće trgovinske sporove nego što je to bio slučaj sa trgovinom robom. U 2018. godini je globalni izvoz usluga održao svoj snažan rast od 7,7% uprkos umerenom izvozu roba. Međutim, sa pogoršavanjem poverenja investitora, pojavili su se i prvi znaci širenja uticaja aktuelnih trgovinskih sukoba na proizvodni i na sektor usluga. Najnovija istraživanja ukazuju na to da je uslužni sektor u nekoliko važnih zemalja, uključujući i Kinu, Nemačku i SAD, počeo da raste sve sporijim tempom. Prema podacima Svetske trgovinske organizacije (STO), rast obima svetske trgovine uslugama izgubio je svoj zamah tokom drugog kvartala 2019. godine, pri čemu su *najpogođeniji* sektori usluga bili putnički avionski saobraćaj, finansijske i građevinske usluge. Takođe je tokom 2019. godine usled sve izazovnijeg globalnog okruženja došlo i do pada međunarodnog turizma (United Nations, 2020, str. 26). Za razliku od broskog prevoza robe, te godine je takođe bio uočen i pad finansijskih usluga, kao i usluga komunikacione tehnologije. Takođe su se, suprotno kretanju odgovarajućih pokazatelja trgovine robom, fluktuacije indikatora usluga za 2019. godinu poklopile sa fluktuacijama realnih trgovinskih tokova (World Trade Organization, 2019).

Pandemija koronavirusa *Kovid-19* donela je nove izazove globalnom trgovinskom sistemu. Ona je tokom 2020. godine dovela do daljeg drastičnog smanjivanja međunarodnih trgovinskih tokova pošto su široko rasprostranjene mere karantina izazvale *krah* tražnje i značajne poremećaje u **globalnim proizvodnim mrežama (*global production networks*)**. Sa oporavkom globalnih privrednih aktivnosti doći će i do revitalizacije globalnih trgovinskih tokova, ali se predviđa da će oni do 2022. godine ostati ispod svojih prepandemijskih nivoa. Pored ovih kratkoročnih efekata, pandemijski *šok* će verovatno ubrzati i odvijanje tekućih strukturnih trendova, uključujući i razvoj **globalnih lanaca vrednosti (*global value chains-GVCs*)**, uspon digitalne privrede i rast uloge trgovine uslugama za koju se očekuje da će oblikovati budući globalni **trgovinski pejzaž (*trade landscape*)**. Pored toga se i pravila multilateralnog trgovinskog sistema danas suočavaju sa svojim jedinstvenim izazovima usled tekućih trgovinskih sporova koji se još uvek vode u okviru STO i rastućeg protekcionizma u mnogim delovima sveta. Promenljivo međunarodno trgovinsko okruženje ostavilo je snažan uticaj na globalni rast i perspektive razvoja, ukazujući na potrebu mnogih ZUR za usmeravanjem ka izvozno orijentisanoj strategiji rasta. Dok brza digitalizacija i rast učešća usluga u proizvodnji i poljoprivredi postavljaju nove izazove za mnoge zemlje, ovi trendovi takođe mogu biti i

izvor mnogih mogućnosti. Zbog toga bi nacionalne trgovinske politike trebalo da budu sveobuhvatnije, usmerene na tehnologiju, infrastrukturu i ljudski kapital, dok bi trebalo da budu i podržane reformama i modifikacijama multilateralnog trgovinskog sistema (United Nations, 2021, str. 39).

Međunarodna trgovina je 2020. godine doživela svoj prvi dramatičan pad usled pandemije koronavirusa *Kovid-19* još od pređašnje Globalne finansijske i ekonomske krize iz 2007. i 2008. godine. Kao što je poznato, ova zdravstvena kriza je dovela do široko rasprostranjenih mera *zaključavanja*, smanjenja proizvodnje, poremećaja u putovanjima i posledično do smanjenja globalne tražnje. Prema procenama UN, obim globalne trgovine robom i uslugama je 2020. godine opao za 7,6%. Ipak, nakon ogromnog pada tokom marta i aprila, globalna trgovina se postepeno oporavljala u drugoj polovini 2020. godine i bila je podstaknuta oporavkom privrednih aktivnosti u istočnoj Aziji (Slika 7).

Slika 7. Obim globalnog robnog izvoza (u periodu od januara 2005. do januara 2020. godine)

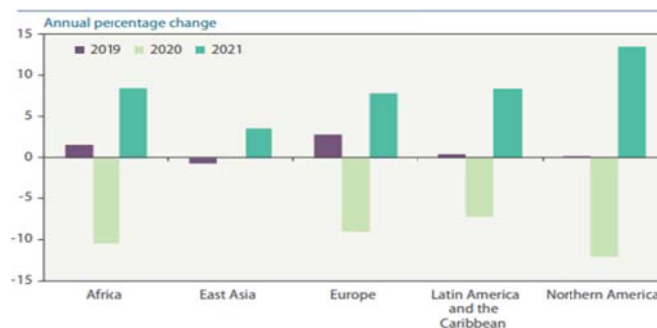

Izvor: United Nations, (2021), str. 40.

Očekuje se da će se oporavak globalne trgovine nastaviti u narednim godinama. UN predviđaju da će globalna trgovina robom i uslugama u 2021. godini porasti za 6,9%, dok bi njen rast u 2022. godini trebalo da iznosi 3,7%. Ovo predviđanje sadrži i pozitivne i negativne rizike, odnosno i optimističan i pesimističan scenario procenjenih ishoda. Ako bi vakcine pomogle u sputavanju pandemije, oporavak trgovine, a posebno turističkih usluga mogao bi da bude jači u odnosu na očekivanja. Sa druge strane, ako bi ograničenja kretanja ostala na snazi i neizvesnosti pandemije potrajale, aktivnosti prekogranične trgovine bi mogle da ostanu male i do početka 2022. godine. Tokom 2020. godine su se značajno razlikovali i regionalni trgovinski rezultati (Slika 8). Trgovinske aktivnosti u istočnoj Aziji su se oporavljale brže nego u drugim delovima sveta jer je većina njenih privreda

uspela da stavi pod kontrolu širenje virusa. U tom smislu je i nekoliko privreda poput Kine, kineske provincije Tajvana i Vijetnama ostvarilo rast trgovine već u trećem kvartalu 2020. godine, dok su se drugi regioni još uvek suočavali sa značajnim kontrakcijama ovih aktivnosti. Istovremeno su Afrika, Evropa i Severna Amerika doživele veliki pad obima izvoznih aktivnosti, dok se njihov oporavak očekivao u 2021. i 2022. godini.

Slika 8. Obim izvoza robe i usluga u posmatranim regionima (u periodu od 2019. do 2021. godine)

Izvor: United Nations, (2021), str. 41.

Konačno, kada se radi o uslugama, neki segmenti ovog sektora su doživeli neočekivani uspeh i uspon, pri čemu je sam sektor usluga tokom poslednjih decenija prerastao u ključno svojstvo globalne privrede usled digitalizacije privrede, automatizacije poslovnih procesa i povećane primene **mašinskog učenja (*machine learning*)** i **veštačke inteligencije (*artificial intelligence*)**. Razvoj ekonomskih procesa se postepeno širio, uglavnom sa poljoprivrednih aktivnosti na industrijsku proizvodnju, kao i u sve većoj meri na razvoj sistema za čuvanje i obradu podataka. Finansijske i pravne usluge, logistika i oglašavanje su zajedno dobili na svom značaju, i kao poluproizvodi u procesu proizvodnje, ali i u ulozi gotovih proizvoda u oblastima poput obrazovanja, zabave i zdravstvene zaštite. Danas je udeo usluga u **ukupnoj dodatoj vrednosti (*total value added*)** u stalnom porastu, povećavajući se sa 60% globalnog BDP-a u 2000. godini na 65% u 2017. godini. Ova transformacija je bila posebno brza u nekim ZUR. U Kini je, na primer, udeo sektora usluga u BDP-u u poslednjih 40 godina bio udvostručen, dok usluge danas čine veći deo njenog BDP-a od proizvodnje. Značaj sektora usluga je takođe naglo rastao i u drugim ZUR poput Brazila i Indije. Pri tome su se neke ZUR, a posebno one koje se nalaze u geografski nepovoljnom položaju, direktno preusmerile na usluge zaobilazeći tradicionalne procese industrijalizacije.

Sektor usluga u ovom trenutku obezbeđuje preko 60% radnih mesta u ZUR i oko 80% poslova u razvijenim zemljama. Očekuje se da će naredne decenije biti svedok velikih promena u sastavu zaposlenosti u ovom sektoru uglavnom zbog povećane automatizacije poslovnih procesa. Usluge u kojima će najverovatnije doći do neto smanjenja broja radnih mesta obuhvataju: a) neke poslove u sklopu kojih se sprovodi direktna interakcija sa klijentima (zaposleni u hotelima, restoranima brze hrane i kafićima, putnički agenti i sl.), b) kancelarijske poslove (informatičari, zaposleni u službama računovodstva, administrativno pomoćno osoblje i dr.) i c) poslove koji se obavljaju u predvidljivom okruženju (radnici u fabrikama, zaposleni u transportu, montaži, pakovanju i servisnim uslugama i dr.). Nasuprot tome, očekuje se pozitivan neto rast radnih mesta u oblastima poput zdravstvene zaštite, profesionalnih usluga (inženjeri i naučnici), savremenih tehnologija, konsaltinga, obrazovanja, menadžmenta i drugih delatnosti rukovođenja. Iako su ovi trendovi trenutno najkarakterističniji za razvijene zemlje, oni će u sve većoj meri uticati i na stanje u ZUR. Posledice automatizacije uslužnih procesa će biti dodatno pojačane prekograničnom trgovinom uslugama. Pošto savremena tehnologija smanjuje potrebu za direktnim kontaktom sa potrošačima, postojaće mogućnost trgovanja mnogim funkcijama sektora usluga, dok će one u sve većoj meri moći da se preusmeravaju na lokacije sa nižim troškovima poslovanja (United Nations, 2021, str. 61).

Najnoviji podaci STO-a ukazuju na brzi rast trgovine uslugama u globalnoj privredi. Procenjuje se da je globalna trgovina komercijalnim uslugama doživela svoj rast sa oko \$7 biliona u 2005. godini na oko \$13,3 biliona u 2017. godini, što se polako približava nivou vrednosti ukupnog globalnog izvoza robe od \$17 biliona. Trgovina uslugama je tokom poslednjih decenija rasla brže čak i od robne razmene. Od 2005. godine je trgovina uslugama u proseku rasla za 5,4%, dok je robna razmena rasla po stopi od 4,6% godišnje. Iako su obe pomenute globalne privredne krize dovele do oštrog pada globalne trgovine uslugama, u doglednoj budućnosti se očekuje dalji rast globalnog izvoza usluga. Danas je učešće razvijenih zemalja u međunarodnoj trgovini uslugama u svom usponu, pre svega zbog strukturne transformacije i uspešne diversifikacije trgovine koja obuhvata prelazak sa trgovine robom na usluge, posebno u azijskim zemljama, kao i uvođenje novih modaliteta trgovine uslugama. Međutim, u ZUR je trgovina uslugama još uvek visoko koncentrisana. Samo je pet privreda (Kina, Hong Kong, Indija, Južna Koreja i Singapur) 2017. godine činilo nešto više od 50% globalnog izvoza usluga iz ZUR. Izvoz usluga iz ovih zemalja se povećavao brže od njihovog izvoza iz razvijenih zemalja, dok usluge visoke dodate vrednosti poput istraživanja i razvoja (I&R), informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) i finansijskih usluga čine sve veći deo trgovine uslugama

ovih ZUR. Ovih pet zemalja je ulagalo u trgovinu uslugama uspostavljanjem svojih filijala i podružnica kako u drugim regionima u razvoju, tako i u razvijenim privredama. Očekuje se da će budući efekti klimatskih promena predstavljati ključnu determinantu buduće trgovine uslugama. Ekstremni vremenski uslovi već uveliko utiču na turizam i zatvaranje luka, dok globalno zagrevanje ima uticaj i na prekomorske puteve. Klimatske promene takođe posredno utiču i na trgovinu, utičući na produktivnost rada, proizvodne *inpute* (poput snabdevanja energijom, gasom i vodom), obrasce rizika, kao i na posledične odluke o ulaganjima. Klimatske politike mogu povoljno uticati na trgovinu uslugama putem strožijih propisa vezanih za sadržaj ugljenika u uveznoj robi i uslugama. Zemlje sa strogim zatevima za dekarbonizacijom težiće ka tome da ograniče pristup svojim tržištima svim onim proizvođačima koji posluju u skladu sa manje strogim standardima (United Nations, 2021, str. 62-64).

Pitanja za proveru znanja

1. Koji su koreni međunarodne ekonomije?
2. Šta sve čini međunarodnu ekonomiju kao naučnu disciplinu?
3. Koje su razlike između međunarodne trgovine i međunarodnih finansija?
4. Šta je liberalizam?
5. Koji su ciljevi državnog intervencionizma?
6. Šta je održivi razvoj i koji su njegovi najznačajniji ciljevi?
7. Koje osnovne faktore privrednog razvoja poznajete?
8. Koji su najčešći uzroci privrednih kriza?
9. Šta je karakteristično za savremene privredne i finansijske krize?
10. Šta se podrazumeva pod pojmom *ekonomskog tigra*?
11. Na koji način Svetska banka sprovodi klasifikaciju savremenih zemalja?
12. Koji su bili uzroci nedavne Globalne finansijske i ekonomske krize iz 2007. i 2008. godine?
13. Koje su bile posledice nedavne Globalne finansijske krize iz 2007. i 2008. godine?
14. Šta je karakteristično za aktuelnu globalnu privrednu krizu izazvanu pandemijom koronavirusa *Kovid-19*?

Rezime poglavlja

Ekonomija je naučna disciplina koja se može definisati kao nauka koja koristi ograničene resurse sa ciljem da zadovolji neograničene potrebe savremenog društva. Ekonomija je i naučna disciplina koja proučava ekonomske zakonitosti i ponašanje pojedinaca, domaćinstava, preduzeća i savremenih vlada u privrednim aktivnostima, dok nju čine dve glavne oblasti proučavanja: a) mikroekonomija i b) makroekonomija. Za razliku od **mikroekonomije** koja proučava tržišno ponašanje pojedinačnih tržišnih subjekata (pojedinaca, domaćinstava i preduzeća) sa aspekta troškova proizvodnje i korisnosti, **makroekonomija** predstavlja oblast ekonomske nauke koja se bavi izučavanjem agregatnih, odnosno zbirnih varijabli i ekonomskih kretanja, na nivou privrede kao celine, kao i njenih ekonomskih odnosa sa inostranstvom. **Međunarodna ekonomija** je oblast koja se bavi proučavanjem ekonomskih odnosa između različitih država, a posebno robnih i uslužnih transakcija, kretanja faktora proizvodnje, deviznih kurseva, transfera tehnologije, regionalnih ekonomskih integracija i institucija, trgovinskih politika, međunarodnih finansijskih tokova, procesa globalizacije i dr. Ova naučna disciplina se bavi proučavanjem ekonomskih veza i međusobnih ekonomskih odnosa između savremenih zemalja, ali i posledica njihove međusobne trgovinske i finansijske saradnje u globalizovanom svetu. **Globalizacija** se može definisati kao integracija brojnih privreda širom sveta koja doprinosi boljoj povezanosti i jačanju međuzavisnosti savremenog sveta. Međunarodna ekonomija se sastoji od svoja dva osnovna dela: a) teorijskog i b) deskriptivnog, odnosno opisnog. Dok se **teorija međunarodne ekonomije** bavi objašnjavanjem međunarodnih ekonomskih transakcija koje se odvijaju u globalnom institucionalnom okruženju, **opisna međunarodna ekonomija** je usmerena na proučavanje institucionalnog okruženja u kojem se odvijaju međunarodne transakcije između savremenih zemalja. Unutar međunarodne ekonomije postoje dve široke oblasti proučavanja i to su: a) međunarodna trgovina i b) međunarodne finansije. **Međunarodna trgovina** primenjuje mikroekonomske modele sa ciljem boljeg razumevanja međunarodnih ekonomskih kretanja. Sa druge strane, **međunarodne finansije** primenjuju makroekonomske modele sa ciljem boljeg razumevanja međunarodnih ekonomskih kretanja.

Ekonomске doktrine predstavljaju istorijski prikaz ekonomskih ideja, od najstarijih vremena do danas i pružaju saznanja o tome na koji su način nekadašnji istaknuti ekonomisti razmišljali o privrednoj stvarnosti i problemima koji je okružuju. **Liberalizam** predstavlja doktrinu ekonomske politike koja zagovara individualne slobode za pojedince, demokratski oblik vlasti, postepenu reformu politike, društvenih i ekonomskih institucija, kao i

odsustvo mešanja države u privredne tokove. Liberalizam je nastao u XVII veku, zagovarajući tezu da svojim uplitanjem u slobodno tržište država direktno zadire u individualne slobode pojedinaca. Sa druge strane, **državni intervencionizam** se zalaže za aktivnu ulogu države u privredi sa ciljem sprečavanja negativnih efekata privredne recesije i depresije. **Privreda pojedinačne zemlje** je privreda bilo koje male, srednje ili velike zemlje koja obuhvata njenu celu privrednu strukturu, faktore razvoja i privredni sistem. **Globalna privreda** ima svoje mnogostruke ciljeve i predstavlja ukupnost privreda svih pojedinačno posmatranih privreda u svetu. Da bi ostvarila svoje brojne ciljeve, za svaku privredu je bitno da bude održiva, pri čemu se pod **održivošću privrede** podrazumeva njena sposobnost da samu sebe regeneriše, odnosno da održava ili povećava stopu svog rasta u dugom roku.

Razvoj savremene svetske privrede se odvija u eri globalizacije, odnosno *otvorenog* tržišta, privatizacije, liberalizacije, tranzicije bivših socijalističkih privreda, kao i makroekonomske stabilizacije koja podrazumeva sprovođenje intervencionizma, odnosno rast uloge države u privrednom životu. Druga polovina XX veka i početak XXI veka ostaće zapamćeni po dramatičnom rastu svetske privrede, kao i po daleko dinamičnijem rastu **globalne trgovine** u odnosu na rast globalnog bruto domaćeg proizvoda (BDP-a). **Privredni rast** podrazumeva poboljšanje **društvenog blagostanja i društvenog bogatstva**, koje se ogleda kroz rast realnog dohotka, kao i kroz druge pokazatelje blagostanja poput poboljšane stope pismenosti u jednom društvu, bolje i kvalitetnije infrastrukture, smanjenja siromaštva, bolje zdravstvene zaštite i višeg nivoa obrazovanja stanovništva. Danas se privredni rast zasniva na brojnim **faktorima proizvodnje** pod kojima podrazumevamo materijalne i nematerijalne izvore stvaranja društvenog bogatstva. Privredne aktivnosti se obično odvijaju u **privrednim ciklusima** koji odražavaju promene u uslovima poslovanja jedne zemlje i koji se odvijaju u uzastopnom smenjivanju faza **privredne ekspanzije i recesije**. **Privrednu krizu** često prati i pojava **stagflacije**, pod kojom se podrazumeva istovremena pojava inflacije i recesije u jednoj privredi. U praksi nije uvek moguće sa preciznošću predvideti nastanak nove privredne krize, kao što i sama borba za njeno saniranje podrazumeva primenu složenih, a često i međusobno konfliktnih makroekonomskih politika finansijske stabilizacije i stabilnosti cena, kao i fiskalne konsolidacije i mera pomoći privredi i društvu. **Faktori**, odnosno uzroci savremenih **privrednih kriza** mogu biti različiti i složeni, dok ih Međunarodni monetarni fond deli na unutrašnje, odnosno domaće, spoljne ili na kombinaciju njihovog delovanja. Danas se privredna kriza može ispoljiti u više različitih oblika, a pre svega kroz probleme sa platnim bilansom, preteranu zaduženost zemlje,

nelikvidnost i nesloventnost finansijskih tržišta, pojavu visokog fiskalnog deficita i dr.

Ekonomski tigrovi su zemlje sa visokim privrednim performansama koje prolaze kroz brzu fazu svog razvoja i ostvaruju najviše stope rasta u svetu. Danas se pod ovim pojmom prevashodno podrazumevaju privrede Singapura, Hong Konga, Južne Koreje i Tajvana, ali i neke druge brzo rastuće privrede iz ostalih delova sveta koje se karakterišu ekspanzijom izvoza, visokom globalnom konkurentnošću, obrazovanom radnom snagom i rastom životnog standarda. U poslednje vreme je u javnom diskursu prisutna tvrdnja da je i **Srbija ekonomski tigar** koji ostvaruje svoj impresivan privredni rast. Međutim, njen privredni rast je ipak u poslednjih desetak godina bio ispod regionalnog i evropskog proseka, zbog čega se ne može svrstati u ovu grupu zemalja. **Svetska banka** prema bruto nacionalnom dohotku (BND) po glavi stanovnika svrstava savremene zemlje u: a) zemlje visokog dohotka, b) zemlje višeg srednjeg dohotka, c) zemlje nižeg srednjeg dohotka i d) zemlje niskog dohotka. Ova institucija takođe sa **Međunarodnim monetarnim fondom (MMF)** sprovodi i klasifikaciju savremenih zemalja prema kriterijumu spoljne zaduženosti na: a) zemlje niskog rizika, b) zemlje umerenog rizika, c) zemlje visokog rizika i d) zemlje u dužničkoj krizi.

Ekonomisti danas uglavnom objašnjavaju nastanak nedavne **Globalne finansijske krize iz 2007. i 2008. godine** raznim *tržišnim greškama*, sekjuritizacijom i regulatornim, odnosno zakonskim neuspesima, kao i jeftinim kreditima koji su se odobrvali u pretkriznom periodu. Kriza se veoma brzo proširila celim svetom, da bi dovela do ozbiljnog *kraha* međunarodne trgovine i globalnog izvoza, kao i do rasta cena robe, šireći recesiju u svim regionima sveta. Ona je takođe dovela i do pada BDP-a i industrijske proizvodnje u gotovo svim zemljama sveta, depresijacije valuta, pogoršanja performansi svetskih berzi, gubitka deviznih rezervi, kao i do brzog rasta učešća zemalja u programima kreditiranja MMF-a. **Aktuelna globalna kriza** izazvana pandemijom koronavirusa *Kovid-19* jedinstvena je na nekoliko svojih načina. Ova razarajuća recesija nema poreklo u ekonomskim tokovima, već je u velikoj meri uslovljena neekonomskim faktorima i ima pravi globalni karakter. *Odgovor* ekonomske politike na nju bio je podjednako jedinstven sa aspekta brzine, veličine, intenziteta i opsega, što je izazvalo i jedinstvene napore u pravcu kombinovanja mera monetarne, fiskalne i makroprudencijalne politike. Stoga danas centralne banke širom sveta i međunarodne finansijske institucije teže ka tome da ublaže njen neposredni uticaj na realnu privredu, uvođenjem vanrednih fiskalnih, monetarnih i makroprudencionalnih mera. S obzirom na sve do sada rečeno, jasno je da su u trenutnom globalnom okruženju, koje se karakteriše produženim trgovinskim tenzijama i visokom političkom i zdravstvenom

neizvesnošću, izgledi za ostvarivanje globalnog rasta znatno oslabili. Ove okolnosti direktno podrivaju dalji napredak savremenog društva ka iskorenjivanju siromaštva, rastu životnog standarda, stvaranju dovoljnog broja kvalitetnih radnih mesta, borbi protiv klimatskih promena, kao i ka ispunjavanju ostalih ciljeva održivog razvoja do 2030. godine. Za razliku od **globalne privrede** koja se sporo oporavlja, **globalna robna trgovina** je tokom 2021. godine već prevazišla svoje prepandemijske nivoe, jer je bila podstaknuta snažnom tražnjom za električnom i elektronskom opremom, ličnom zaštitnom opremom i drugom robom. Dok su one privrede koje se *oslanjaju* na industrijsku proizvodnju ostvarile veći rast, nastavkom pandemije su u mnogo većoj meri bile pogođene privrede koje zavise od turizma, prometa robe i drugih usluga.

Izvori

1. Beta, (2021), „Javni dug Srbije na kraju septembra 56,5 odsto BDP-a“, *Danas*, 4. novembra 2021. godine, dostupno na internet strani <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/javni-dug-srbije-na-kraju-septembra-565-odsto-bdp-a/> (pristupljeno 12. 12. 2021. godine).
2. Borio, Claudio, (2020), *The Covid-19 economic crisis: dangerously unique*, dostupno na internet strani <https://www.bis.org/speeches/sp200722.htm> (pristupljeno 19. 10. 2020. godine).
3. CFI Education Inc., (2021), *Four Asian Tigers*, dostupno na internet strani <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/four-asian-tigers/> (pristupljeno 23. oktobra 2021. godine).
4. Chen, James, (2021), „Tiger Economy“, *Investopedia*, August 14, 2021, dostupno na internet strani <https://www.investopedia.com/terms/t/tigereconomy.asp> (pristupljeno 20. septembra 2021. godine).
5. Chen, James, (2020), „What is Securitization?“, *Investopedia*, November 7, 2020, dostupno na internet strani <https://www.investopedia.com/terms/s/securitization.asp> (pristupljeno 22. 10. 2021. godine).
6. Creatrust Luxembourg, (2021), *Securitisations in Luxembourg: How it works*, dostupno na internet strani https://luxembourg-securitisation.com/?utm_source=google_search&utm_medium=cpc&utm_campaign=securitisation&utm_content=securitisation_luxembourg&gclid=EAIaIQobChMIvaWqotzd8wIVcxkGAB3zjw3jEAAAYASA AEgL7gfD_BwE (pristupljeno 22. 10. 2021. godine).

7. Duke University, (2020), *Global Value Chains Initiative*, dostupno na internet strani <https://globalvaluechains.org/concept-tools> (pristupljeno 25. 09. 2020. godine).
8. Economics Discussion, (2020), „International Economics: Its Concept and Parts“, *ED*, dostupno na internet strani <https://www.economicsdiscussion.net/international-economics/international-economics-its-concept-parts/4205> (pristupljeno 22. 09. 2020. godine).
9. Eurostat, (2021), *GDP and main components (output, expenditure and income)*, dostupno na internet strani https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10_GDP_custom_1356792/default/table?lang=en (pristupljeno 3. 10. 2021. godine).
10. Geissdoerfer, Martin, Savaget, Paolo, Bocken, Nancy, M., P., Hultink, Erik Jan, (2017), „The Circular Economy – A new sustainability paradigm?“, *Journal of Cleaner Production*, 143, Elsevier, Amsterdam, str. 757-768.
11. Helleiner, Eric, (2011), „Understanding the 2007-2008 Global Financial Crisis: Lessons for Scholars of International Political Economy“, *Annual Review of Political Sciences*, 2011, 14, str. 67-87.
12. International Monetary Fund, (2020a), *IMF Lending*, March 27, 2020, dostupno na internet strani <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/IMF-Lending> (pristupljeno 26. 09. 2020. godine).
13. International Monetary Fund, (2020b), „IMF Staff Completes a Virtual Review Mission to Serbia“, July 3, 2020, *IMF*, Washington, D.C., dostupno na internet strani <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/07/02/pr20253-serbia-imf-staff-completes-a-virtual-review-mission> (pristupljeno 25. 09. 2020. godine).
14. International Monetary Fund, (2020c), „Joint World Bank-IMF Debt Sustainability Framework for Low-Income Countries“, IMF, Washington, D.C., dostupno na internet strani <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/16/39/Debt-Sustainability-Framework-for-Low-Income-Countries> (pristupljeno 25. 09. 2020. godine).
15. Mankju, Gregori, N., (2005), *Principi ekonomije*, treće izdanje, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd.
16. Marić, Stefan, (2021), „Pritajeni (ekonomski) tigar, skrivena obmana i siromaštvo“, *Mašina*, 07. 09. 2021, dostupno na internet strani

- <https://www.masina.rs/pritajeni-ekonomski-tigar-skrivena-obmana-i-siromastvo/> (pristupljeno 22. 10. 2021. godine).
17. Nastase, Marian, Cretu, Alina Stefania, Stanef, Roberta, (2009), „Effects of Global Financial Crisis“, *Metalurgia International*, October 2009, Volume 10, Issue 4, str. 691-699.
  18. O’Neill, Aaron, (2021), „Global gross domestic product (GDP) at current prices from 1985 to 2026 (in billion U.S. dollars)“, *Statista*, Jul 30, 2021, dostupno na internet adresi <https://www.statista.com/statistics/268750/global-gross-domestic-product-gdp/> (pristupljeno 22. oktobra 2021. godine).
  19. Organization for Economic Cooperation and Development, (2020), *Coronavirus (COVID-19): Joint actions to win the war*, OECD, Paris.
  20. Parker, Ceri, (2020), *World vs. Virus podcast: An economist explains what COVID-19 has done to the global economy*, Interview with Nariman Behraves, September 25, 2020, World Economic Forum, dostupno na internet strani <https://www.weforum.org/agenda/2020/09/an-economist-explains-what-covid-19-has-done-to-the-global-economy/> (pristupljeno 20. 10. 2020. godine).
  21. Pettinger, Tejvan, (2019), „Factors affecting economic development“, *Economics.help*, dostupno na internet strani <https://www.economicshelp.org/blog/147654/economics/factors-affecting-economic-development/> (pristupljeno 24. 09. 2020. godine).
  22. Republički zavod za statistiku, (2020), *Ciljevi održivog razvoja*, dostupno na internet strani <http://sdg.indikatori.rs/> (pristupljeno 24. 09. 2020. godine).
  23. Rynne, Brendan, Reader, Gary, (2020), *COVID-19 and the global economy*, KPMG, dostupno na internet strani <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/06/covid-19-and-the-global-economy.html> (pristupljeno 20. 10. 2020. godine).
  24. Saylor.org, (2013), *International Economics: Theory and Policy*, 6th edition, dostupno na internet strani <https://resources.saylor.org/wwwresources/archived/site/textbooks/International%20Finance%20-%20Theory%20and%20Policy.pdf> (pristupljeno 21. 09. 2020. godine).
  25. Siyal, Saeed, Wahhed Siyal, Abdul, Imran Rasheed, Muhammad, Asif, Mubeen, Ali, Madad, Said Suleiman, Amran, (2016), „Critical Success Factors for Economic Development & Growth in Developing Countries: A Case Study of Pakistan“, *European Online Journal of Natural and Social Sciences 2016*, Vol. 5, No. 4, str. 921-939.

26. Šoškić Dejan i Arsić Milojko, (2021), *Srbija nije ekonomski tigar, sami smo se tigrom proglasili*, intervju, N1 televizija, dostupno na internet strani <https://rs.n1info.com/biznis/soskic-i-arsic-srbija-nije-ekonomski-tigar-sami-smo-se-tigrom-proglasili/> (pristupljeno 22. 10. 2021. godine).
27. Terazi, Ebru, Senel, Secil, (2012), „The Effects of the Global Financial Crisis on the Central and Eastern European Union Countries“, *International Journal of Business and Social Sciences*, Vol. 2, No. 17, Center for Promoting Ideas, New York, str. 186-192.
28. The World Bank Data, (2020), *Serbia*, dostupno na internet strani <https://data.worldbank.org/country/RS> (pristupljeno 25. 09. 2020. godine).
29. UNDP, (2016), *Sustainable Development Goals*, UNDP, New York, dostupno na internet strani https://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/brochure/SDGs_Booklet_Web_En.pdf (pristupljeno 24. 09. 2020. godine).
30. United Nations, (2020), *World Economic Situation Prospects*, UN, New York.
31. United Nations, (2021), *World Economic Situation Prospects*, UN, New York.
32. United Nations Conference on Trade and Development, (2021), *Key Statistics and Trends in International Trade 2020*, UNCTAD, Geneva.
33. United Nations Department of Economic and Social Affairs, (2021), *World Economic Situation and Prospects as of mid-2021*, May 11, 2021, dostupno na internet strani <https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/world-economic-situation-and-prospects-as-of-mid-2021/> (pristupljeno 12. 12. 2021. godine).
34. Unković, Milorad, (2010), *Međunarodna ekonomija*, peto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Univerzitet Singidunum, Beograd.
35. Uprava za javni dug, (2020), *Kvartalni izveštaj stanja i strukture javnog duga na dan 31. 12. 2020. godine*, Ministarstvo finansija RS, dostupno na internet strani <http://www.javidug.gov.rs/default.asp?P=128&MenuItem=4> (pristupljeno 22. 10. 2021. godine).
36. Uprava za javni dug, (2019), *Stanje i struktura javnog duga – novembar 2019*, Ministarstvo finansija RS, dostupno na internet strani <http://www.javidug.gov.rs/upload/Stanje%20i%20struktura/2019/novembar%202019/Debt%20report%20-%20cirilica%20-%20novembar.pdf> (pristupljeno 22. 10. 2021. godine).

37. Veličković, Dragiša, Barać, Slobodan, (2009), *Makroekonomija*, Univerzitet Singidunum, Beograd.
38. Vladislavić, Petra, (2016), *Slobodno tržište i državna regulacija*, Sveučilište u Splitu, Split.
39. World Bank Blogs, (2021), *New World Bank country classifications by income level: 2021-2022*, dostupno na internet strani <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2021-2022> (pristupljeno 12. 12. 2021. godine).
40. World Trade Organization, (2019), „New WTO indicator finds services trade weakening into second half of 2019“, September 16, 2019, WTO, Geneva, dostupno na internet strani https://www.wto.org/english/news_e/news19_e/wtoi_12sep19_e.htm (pristupljeno 25. 09. 2020. godine).

O autorki udžbenika

Lidija Madžar je rođena u Beogradu gde je završila Desetu beogradsku gimnaziju „Mihajlo Pupin“ i diplomirala na Fakultetu za trgovinu i bankarstvo „Janićije i Danica Karić“, na Univerzitetu „Braća Karić“. Diplomom o stečenom zvanju magistra nauka stekla je 2008. godine na Fakultetu za ekonomiju, finansije i administraciju iz Beograda, odbranom magistarske teze pod nazivom „Nove tendencije u regionalnoj politici Evropske unije“. Na istom Fakultetu je 2011. godine odbranila i doktorsku disertaciju pod nazivom „Integracija Srbije u Evropsku uniju kao faktor podsticanja politike konkurencije“.

Autorka radi kao docent na Fakultetu za finansije, bankarstvo i reviziju Univerziteta Alfa BK iz Beograda, na kojem predaje grupu osnovnih ekonomskih predmeta. U svojoj profesionalnoj karijeri Lidija Madžar je radila kao asistent na Fakultetu za trgovinu i bankarstvo Univerziteta „Braća Karić“ i na Fakultetu za menadžment nekretnina Univerziteta Union iz Beograda, dok je jedno vreme bila zaposlena i kao istraživač pripravnik u Institutu ekonomskih nauka iz Beograda. Radila je i na Visokoj školi strukovnih studija u Novom Sadu kao profesor strukovnih studija.

Lidija Madžar je objavila preko 60 autorskih naučnih i stručnih članaka i preko 10 koautorskih radova u časopisima od međunarodnog i nacionalnog značaja, kao i u zbornicima radova sa brojnih domaćih i međunarodnih konferencija. Ona je Glavni i odgovorni urednik časopisa *Glasnik za društvene nauke* Univerziteta Alfa BK, dok je i aktivni recenzent časopisa *Open Science Journal*. Ujedno je bila i članica naučnog odbora Prve međunarodne konferencije *Covid-19 and Challenges of the Business World* u organizaciji Alfa BK Univerziteta i Prve međunarodne konferencije *BELECON – Business Economy Law Education Conference* u organizaciji Beogradske akademije poslovnih i umetničkih strukovnih studija iz Beograda. Lidija Madžar je i direktor Kancelarije za međunarodnu saradnju, kao i predsednica Komisije za samovrednovanje Univerziteta Alfa BK, a pored toga je angažovana i kao instruktor Kurza iz obrade podataka u statističkom programu IBM SPSS. Autorka je i aktivni član Društva ekonomista Beograda. Govori engleski i mađarski, a služi se i francuskim jezikom.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

339.5(075.8)

МАЦАР, Лидија, 1976-

Trgovinski aspekti međunarodne ekonomije / Lidija Madžar. – Beograd: Alfa BK univerzitet, 2022 (Beograd: 3D+). – XII, 340 str.: ilustr.; 25 cm

Autorkina slika. – Tiraž 100. – O autorki udžbenika: str. 339. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija uz svako poglavlje.

ISBN 978-86-6461-054-4

a) Међународна трговина b) Међународне финансије

COBISS.SR-ID 66070025